

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

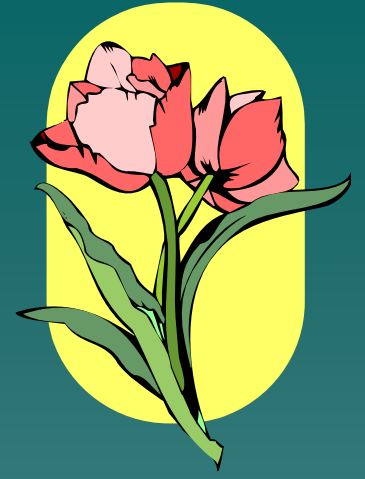
- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com

بیتنام خدا

سپهر

اسلاید های درس

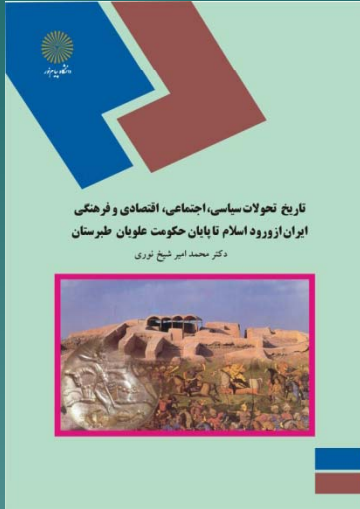
تاریخ تحولات

سیاسی ، اجتماعی ، اقتصادی
و فرهنگی ایران از ورود اسلام
تا پایان حکومت علویان طبرستان

تهیه کننده:

دکتر هوشنگ خسروبیگی
عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور

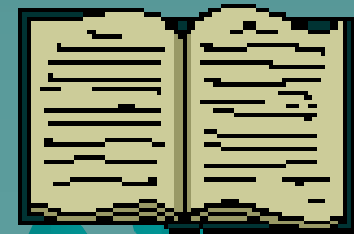
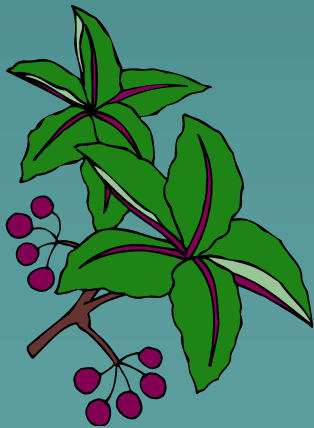

تاریخ تحولات سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی ایران از ورود اسلام تا پایان حکومت علویان طبرستان

تالیف:

دکتر محمد امیر شیخ نوری

بررسی منابع

نتایج فتوحات اعراب در زمینه نگارش در ایران:

1. رواج دین مقدس اسلام به جای دین زرتشتی.
2. متروک شدن خط پهلوی و تبدیل تدریجی آن به خط عربی از زمان خلافت عبدالملک مروان، (65 - 86 ق) که تمام دفاتر و مسکوکات از خط پهلوی و رومی به خط عربی تبدیل شد؛ رواج واقعی خط عربی در ایران را بایستی در همین زمان دانست.

بررسی منابع

نتایج فتوحات اعراب در زمینه نگارش در ایران:

3. سبک سرودن شعر تغییر کرد و شعرای ایرانی به پیروی از شعرای تازی اشعار خود را تابع عروض، بدیع و قافیه کردند.
4. نفوذ لغات عربی در زبان فارسی به قدری وسعت داشت که تا اوایل قرن سوم هجری کمتر به آثار ادبی که به زبان فارسی میانه یا پهلوی نوشته شده باشد، برمیخوریم.

بررسی منابع

دلایل استفاده ایرانیان از زبان عربی به نوشته اشپولر:

1- ایرانیان مجبور بوده‌اند آثار تاریخی‌شان را به زبان عربی بنویسند؛
مانند: طبری، دینوری، بیرونی و دیگران.

2- ایرانیان شایق بودند با این‌کارشان تماس خود را با تمام دنیای عرب
یعنی جهان اسلام نگهداشته و تقویتش کنند.

بررسی منابع

تقسیم بندی انواع منابع تاریخ ایران بعد از اسلام:

1. یکی از مهمترین منابعی که ما را به وضع اجتماعی ایران بعد از اسلام آشنا می‌کند، مندرجات کتابهایی است که در شرح حالات شیوخ متصوفه نوشته شده است. تعداد زیادی از این آثار در ایران و تعدادی هم در هندوستان تدوین گردیده است.
2. کتابهایی با موضوع عقاید دینی و مذهبی.
3. کتابهایی فقهی حاوی مباحثی مانند: ارث، نکاح، خرید و فروش، شکار و .....

بررسی منابع

تقسیم بندی انواع منابع تاریخ ایران بعد از اسلام:

5. کتابهای جغرافیایی به عربی و به فارسی تألیف شده است، حاوی اطلاعات اجتماعی و اقتصادی شهرها مانند زبان، دین، صنعت، تجارت و .....

6. کتابهای درباره تاریخ شهرها و نواحی ایران.

7. کتابهای تاریخی که به زبان عربی نوشته شده و به فارسی ترجمه شده است.

بررسی منابع

1. فتوح البلدان :

تأليف احمد بن يحيى بن جابر بلاذري (متوفي 279 ق)
ترجمة آذرتاش آذرنوش. بلادزي كتاب را به بابهاي تقسيم
كرده و هر باب را به فتح كشوري يا شهري اختصاص
داده است

بررسی منابع

از جمله دلایل اهمیت کتاب **فتوح البلدان** :

✓ تنها به شرح فتح اکتفا نکرده، بلکه حوادثی را که از ابتدای فتح تا زمان خود او در منطقه ای رخ می‌داده، بیان می‌کند.

✓ چند فصل کوتاه به کتاب افزوده که هر یک یکی از جوانب تمدن در ابتدای اسلام را بیان می‌کند.

بررسی منابع

2. اخبار الطوال:

تألیف ابوحنیفه احمد بن داود دینوری (متوفی 290 ق).
اخبار الطوال را می‌توان به سه بخش عمده تقسیم کرد:
الف) شامل مطالبی در مورد آدم و فرزندان نخستین او و پیامبرانی همچون: ادریس، نوح، هود، اسماعیل، و بنی اسرائیل و پادشاهی داود و سلیمان تا ظهور عیسی (ع) است.

ب) شرح حال و سرگذشت پادشاهان ایران، روم و یمن از جمشید و پیروزی ضحاک بر او و منوچهر، کیقباد، گشتاسب، بهمن، دارا، اسکندر و ملوک الطوائف و سپس ساسانیان تا انقراض ایشان.

ج) تاریخ اسلام که با پیکارهای اعراب و ایرانیان در دوره خلافت عمر شروع می‌شود و تا پایان خلافت معتصم عباسی (227 ق) را در بر می‌گیرد.

بررسی منابع

3. تاریخ یعقوبی:

تألیف احمد بن ابی یعقوب (متوفی 284 ق). ترجمه محمد ابراهیم آیتی .

قسمت اول تاریخ عمومی قبل از اسلام و قسمت دوم تاریخ اسلام تا خلافت معتمد، خلیفه عباسی (256 تا 279 ق) است.

این کتاب در مورد سازمان اداری حکومت‌های قرن دوم و سوم ق مطالبی را آورده است.

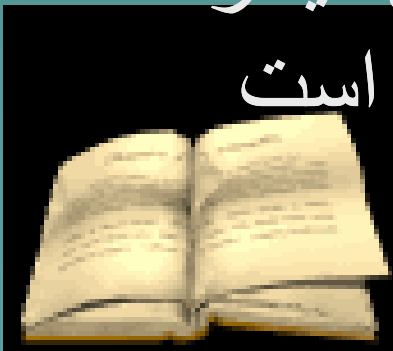

بررسی منابع

4. تاریخ الرسل و الملوك:

یاتاریخ طبري تألیف محمد بن جریر طبري (متوفي 310 ق)، ترجمه ابوالقاسم پاینده.

از معروفترین منابع در تاریخ عمومی قرون اولیه اسلامی و حتی قبل از آن است. طبري در تألیف تاریخ خویش از بسیاری منابع اصیل و دست اول و کتب فراوان دیگر که اکثراً از بین رفته و به ما نرسیده، استفاده کرده است

بررسی منابع

5. مروج الذهب:

یا تاریخ مسعودی تألیف ابوالحسن علی بن حسین مسعودی

(متوفی 346 ق)، ترجمه ابوالقاسم پاینده. مروج الذهب

(تألیف 336 ق) بعد از تاریخ طبری یکی از مهمترین

منابع تاریخ ایران است. مسعودی نویسنده پرکاری بوده و

کتاب تاریخی و جغرافیایی بسیاری به رشته تحریر درآورده

که به دست ما نرسیده است. اثر معروف دیگر مسعودی

التنبیه و الاشراف است.

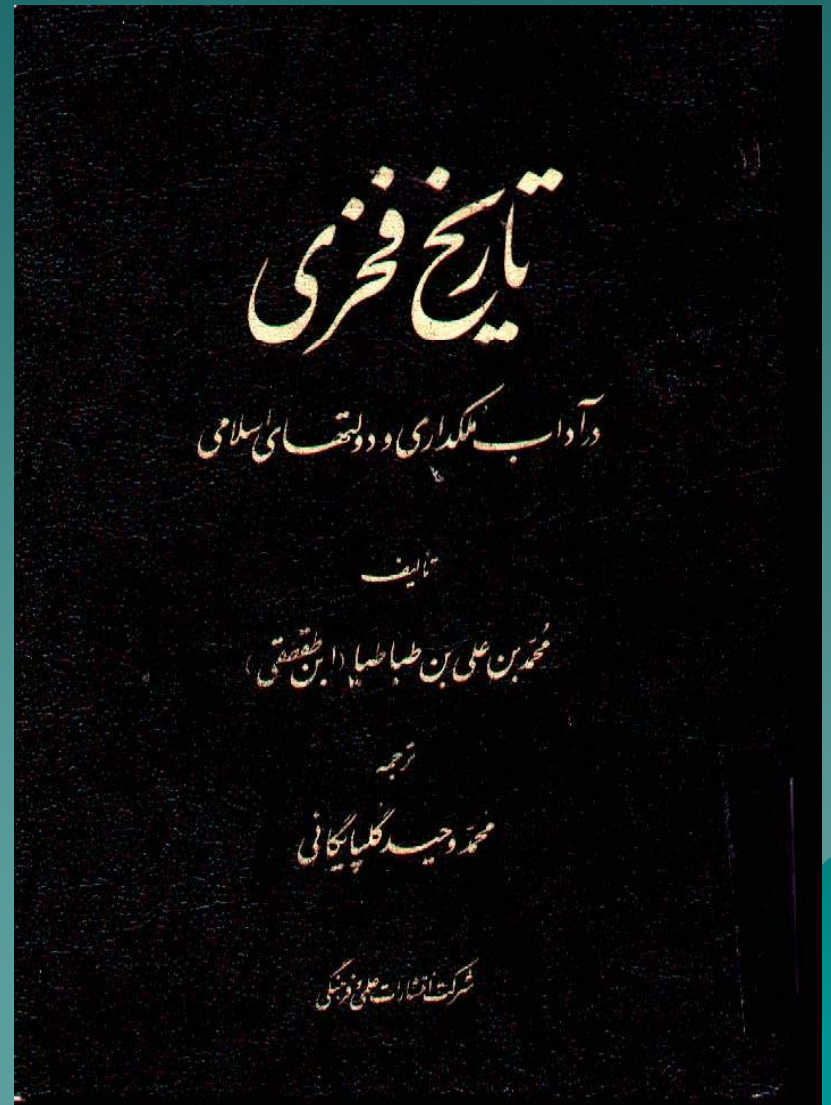
بررسی منابع

6. تاریخ فخری:

تألیف محمد بن علی بن طباطبا معروف به ابن طقطقی (متوفی 709 ق).

تاریخی عمومی از خلفای راشدین، تا انقضای دولت عباسی و سقوط بغداد است.

اعتبار و اهمیت تاریخ فخری به جهت روح انتقاد و خرده‌گیری در مطالب تاریخی آن است که تا قبل از آن در هیچ کتاب و نوشته‌ای جز در مواردی بسیار کم، سابقه نداشته است.

بررسی منابع

7. نامه تنسر:

مهمترین منبعی که اوضاع طبقاتی و اجتماعی دوره ساسانیان را بیان می‌کند. نامه تنسر به وسیله ابن مقفع از زبان پهلوی به عربی ترجمه شده است.

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

وضعیت ایران در اواخر دوره ساسانی:

1. هرج و مرج عقاید و تشنت مذهبی.
2. هرج و مرج سیاسی و نفوذ فوق‌العاده نجبا و روحانیون و فقدان شاه مجرب و قوی و تغییر پیاپی شاهان.
3. فرسودگی قشون بر اثر جنگ‌های بیهوده خسرو پرویز.

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

وضعیت ایران در اواخر دوره ساسانی:

4. فقر و پریشانی مردم از دادن مالیاتها و عوارض سنگین که خسرو پرویز بر مردم تحمیل کرد.

5. کثرت ظلم و جور، انحطاط زراعت، تجارت و صنایع.

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

وضعیت ایران در اواخر دوره ساسانی:

6. وجود جامعه طبقاتی. به موجب مقررات مذهبی، طبقات اجتماع عبارت بودند از: روحانیان، جنگاوران، دبیران و مردم عادی. این نظم جامعه ثباتی پدید می‌آورد، اما همکاری میان طبقات را نابود می‌کرد و حس مسئولیت افراد را نسبت به پادشاه یا طبقات دیگر از میان برمی‌داشت.

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

فتوحات اعراب مسلمان در ایران:

1- در عهد خسرو پرویز و سالهای 604 و 611 م چند جنگ کوچک محلی بین قبایل عرب و ایرانیان روی داد که به نظر ایرانیان چندان مهم ننمود، ولی به اعراب نشان داد که ایرانیان شکستناپذیر نیستند، و نتایج آن يك دهة بعد به ظهور رسید .
مهمترین این نبردها در کنار چاه ذوقار در حیره در گرفت.

جنگ ذوقار اگر چه کوچک بود، ولی اثرات مهم داشت؛ اعراب برای اولین دفعه دانستند که می‌توان قشون منظم ایران را در هم شکست .

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

فصل اول

فتوحات اعراب مسلمان در ایران:

2- آغاز حملات اعراب مسلمان به مرزهای ایران در دوره خلافت ابوبکر (13 - 11 ق) با فرماندهی خالد بن ولید صورت گرفت. خالد به کمک قبایل عرب منطقه، جنگ با ایرانیان را آغاز کرد. اما در ابتدا اعراب از جنگیدن با ایرانیان وحشت داشتند و جرأت رودررو شدن با سپاهیان ایران را نداشتند.

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

3- عمر بن خطاب (23 - 13 هـ) فتوحات را ادامه داد. در دوره او، ایران و شمال عربستان مثل فلسطین و سوریه و مصر کاملاً به تصرف اعراب درآمد.

مهمترین نبردهای ساسانیان با مسلمین در دوره دومین خلیفه:

3-1- **جنگ پل یا جسر:** در جنگی که بین اعراب و ایرانیان به فرماندهی رستم درگرفت و به پیروزی ساسانیان منجر شد. در این جنگ به دلیل آنکه پلی بر روی فرات زدند به جنگ جسر معروف شد.

3-2- **جنگ قادسیه:** از حیث نتیجه بسیار اهمیت داشت و در واقع اولین و مهمترین برخورد اعراب با ایران بود.

3-3- **فتح تیسفون**

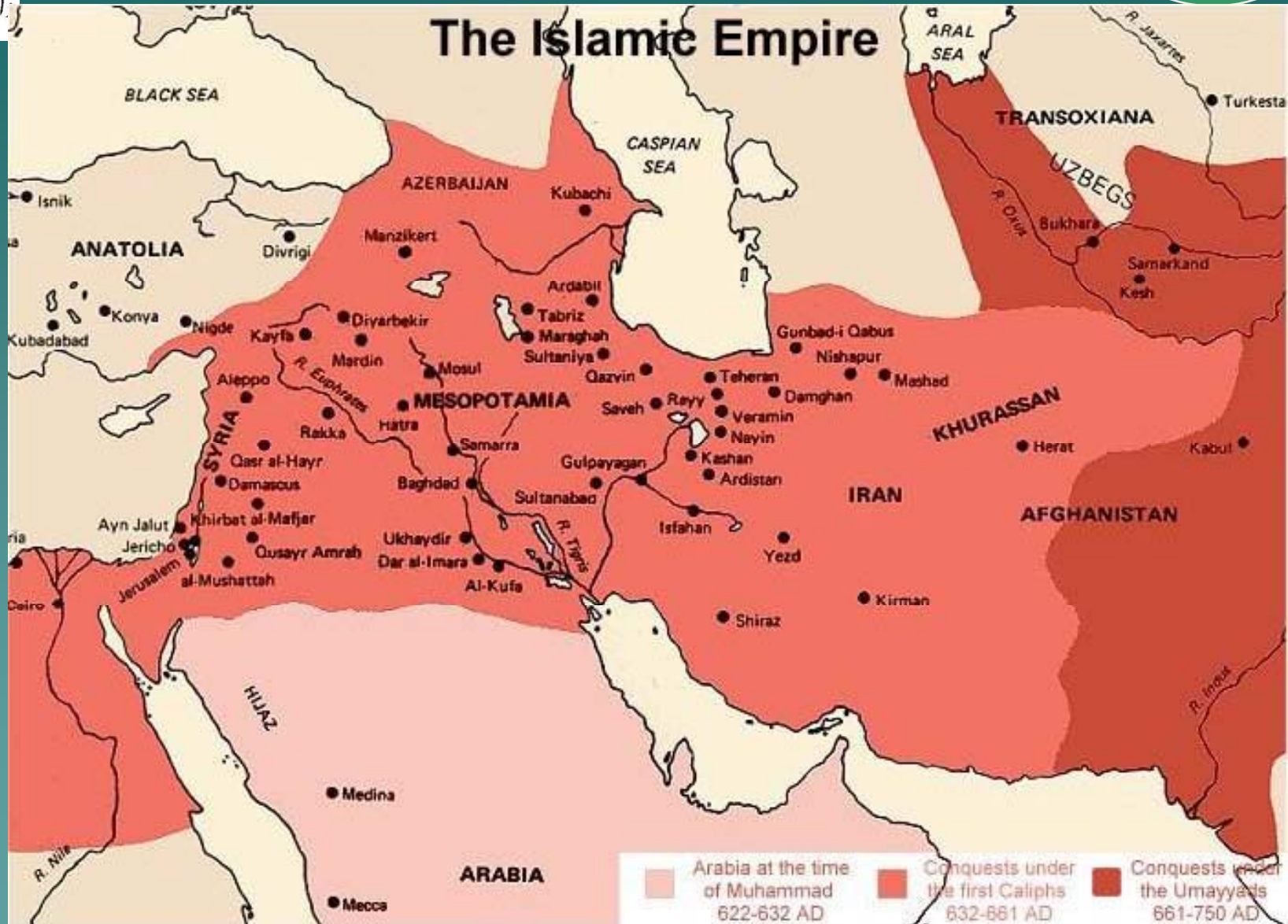
3-4- **نبرد جلولا**

3-5- **جنگ نهاوند یا فتح الفتوح**

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

کوفه به جاي مداین:

بعد از جنگ قادسیه و فتح سواد، مداین که تا آن زمان پایتخت ایران به شمار می‌آمد، مقر سعد بن ابی وقاص و سپاه او گشت؛ سعد برای آنکه جایی مناسب جهت لشکر بسازد و به دستور خلیفه، در نزدیک قادسیه، کوفه را ساخت.

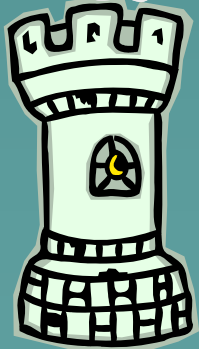

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

بصره در کنار کوفه:

در هنگام حمله عرب به ایران طوایف نبوالعم که شاید **نخستین** طایفه عرب باشند که رخت مهاجرت به درون ایران کشیده‌اند با ایرانیان جنگیدند و چون عربها به خوزستان دست یافتند، به بصره که شهری جدیدالاحداث بود، کوچیدند.

بصرة قدیم در محل دهکده زبیر قرار داشت، و بصره جدید در 11 ق نزدیک ابلة قدیم بنا شد. شهر بصره از يك اردوگاه نظامی که در 17 ق به امر عمر بن خطاب تأسیس شد، به وجود آمد؛ و در واقع در دوره معاویه بود که به دست زیاد بن ابی سفیان تا حدی صورت شهر پیدا کرد و در قرن دوم و سوم ق به اوج رونق خود رسید.

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

دلایل سقوط ساسانیان:

در ظاهر سقوط ساسانیان از ضربت عرب بود؛ لیکن، در واقع از نیروی عرب نبود. چیزی که مخصوصاً آن را از پای درآورد غلبه ضعف و فساد و ورشکستگی مادی و معنوی طبقه حاکم بود.

- 1- جدایی شدید طبقات و عدم همکاری میان آنان.
- 2- وجود پیروان آیینهای دیگر چون نصرانی.
- 3- حرص مالاندوزی و فساد موبدان.
- 4- تغییر پیاپی شاهان.
- 5- خزانه تهی و برگزاری آیینها و تشریفات پرتجمل و بیهوده.
- 6- جنگهای بی‌ثمر خسرو دوم.

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

استقرار نیروهای عرب مسلمان در مناطق مختلف ایران:

1- مهاجرت اعراب مسلمان به ایران:

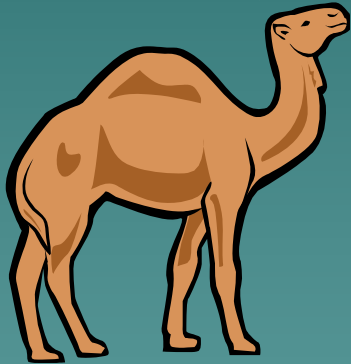
ضرورت تأمین سلطه، در بسیاری موارد اعراب را به مهاجرت دسته جمعی به داخل ایران مخصوصاً، نواحی قومس، خراسان و سیستان تشویق کرد. در نواحی هرات و واحه های مرو و مروالروند، حوالی قهستان، قومس و اطراف ولایت جبال، تعداد زیادی طوایف عرب مهاجرنشینهایی به وجود آوردند. در همان سده نخست هجری مناطقی نظیر همدان، اصفهان و فارس و در پی آنها قم، کاشان، ری، قزوین و حتی آذربایجان مورد توجه مهاجران عرب قرار گرفت. این مهاجرتها، تقریباً، تا یک قرن بعد در تمام مدت حکومت بنی امیه ادامه یافت.

نحوه استقرار اعراب مسلمان در ایران

2- انگیزه مهاجرت اعراب به ایران:

2-1- به واسطه جاذبه اقلیمی برخی نواحی ایران از جمله قومس، خراسان و سیستان که با طرز معیشت عرب موافق بود.

2-2- جهاد در ثغرها

2-3- فرار از خلفای اموی و عباسی به واسطه انتساب به شیعه یا خوارج که نمی‌توانستند یا نمی‌خواستند در سوریه و عراق بمانند.

سازمان کشوری مسلمانان در ایران

فصل اول

1- سازمان سیاسی مسلمانان در آغاز:

■ سازمان سیاسی قبیله ساده و ابتدایی بود. هر يك از قبایل عرب ریسی داشتند که شیخ نامیده می شد .

■ در دوره اسلامی نیز در ابتدا سازمان حکومت بسیار ساده بود. مرکز تجمع مسلمانان و مرکز رتق و فتق امور سیاسی ، مسجد بود. در واقع مؤسسات و ادارات دولتی اسلام در آن روز در شخص پیامبر (ص) محدود می شد.

■ پیغمبر (ص) و خلفای راشدین سفر را در مسجد می پذیرفتند و در آنجا به کارهای اجتماعی رسیدگی می کردند و برای مسلمانان در امور سیاسی و دینی خطبه می خواندند.

سازمان کشوری مسلمانان در ایران

فصل اول

1- سازمان سیاسی مسلمانان در آغاز:

- هنگامی که مسلمانان به کشورگشایی می پرداختند، فرماندهان سپاه را به مقام استانداری تعیین می کردند و به جنگ می فرستادند و فرمانروایی آن قسمتی را که هنوز فتح نشده بود، پیشاپیش به او واگذار می کردند.
- وظیفه فرمانداران برپا ساختن مسجد و نماز جماعت و جمع آوری مالیات بود، آنها دخالتی در اداره امور داخلی نواحی مفتوحه نداشتند بلکه آن را به عهده کارمندان و عمال محلی واگذار می کردند.

سازمان کشوری مسلمانان در ایران

فصل اول

2- سازمان سیاسی مسلمانان پس فتوحات:

در نتیجه فتوحات ، وسعت امپراتوری اسلامی بسیار زیاد شد. بهره‌برداري درست از این زمینها نیازمند مردان آگاه و عاملان با تجربه بود و در حوزه مدینه چنین کسانی یا وجود نداشتند و یا شمار آنان اندک بود.

خلیفه دوم، برای رفع این مشکل اجازه داد که حکومتهاي محلي بر سر کار خود باقی بمانند، و کار وي تنها تعیین فرمانده یا حاکمي (امیر) با اختیارات کامل بود، و همراه امیر شخصي را به عنوان کارگزار (عامل) مأمور می‌کرد که در مقابل مدینه مسئولیت داشت و رسیدگی به امور مالی با وي بود. ولي اختیارات نهایی را در دست خود نگاهداشت. بنابراین، سازمان اداری عمر شباهت تامی به سازمان ساسانیان دارد.

سازمان کشوری مسلمانان در ایران

فصل اول

2- سازمان سیاسی مسلمانان پس فتوحات:

زمینداران بزرگ کنار زده شدند؛ ولی دهقانان یعنی کشاورزان عمده که در سازمان ساسانیان به صورت مأمورین جزء در گردآوری مالیات از ایشان استفاده می‌شد در اداره اعراب باقی ماندند و به صورت ممیزین و تحصیلداران مالیاتی دولت جدید درآمدند.

مهمترین نشانه‌ای که از تأثیر تشکیلات ایران در سازمان اداری اعراب مانده ابقاء لغات مربوط به مالیات و امور مالی در اصطلاحات راجع به دیوان و درآمد است، حتی خود کلمه دیوان را فارسی دانسته‌اند.

سازمان کشوری مسلمانان در ایران

فصل اول

3- مأمورین دولت اسلام در سال 40 مقارن با پایان دوره خلفای راشدین:

1. خلیفه

2. حکمران و عمال خلیفه در ممالک اسلامی

3. کاتب که دیوان یا دفاتر جمع و خرج مالی را اداره می‌کرد.

4. گماشته مخصوصی که او را حاجب می‌خواندند.

5. خزانهدار یا متصدی بیت‌المال

6. قاضی که مأمور دادرسی بود.

سازمان لشکری مسلمانان در ایران

فصل اول

1- سازمان لشکری اعراب در آغاز:

1-1- عربها پیش از اسلام بجز حمیریان و منذریان ارتش مرتبی نداشتند .

1-2- عربها با درجات نظامی آشنا نبودند، فقط هر قبیله‌ای امیری داشت و اگر خود امیر به جنگ نمی‌رفت کسی را به فرماندهی تعیین می‌کرد که او را منکب می‌گفتند. معمولاً شماره عریفان پنج بود.

منکب ← عریف ← نفیر

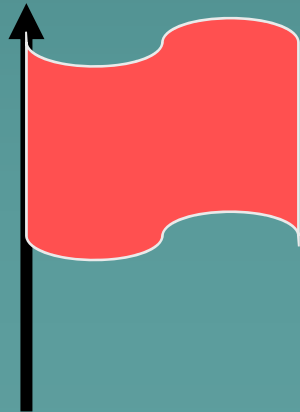

سازمان لشکری مسلمانان در ایران

فصل اول

1- سازمان لشکری اعراب در آغاز:

1-3- در دوره جاهلیت یکی از منصبهای معمول میان قریش پرچمداری بود. معمولاً هنگام جنگ پرچم قریش گاه دست تیره اموی و گاه در دست تیره عبدالدار بود.

سازمان لشكري مسلمانان در ايران

فصل اول

2- سازمان لشكري مسلمين مقارن با فتوح:

2-1- پس از توسعه فتوحات ، مسلمين سپاهيان را به چند دسته تقسيم کرده، در نقاط معينی در مصر، شام و عراق جا دادند و هر قبیله و تيره‌اي جاي مخصوصی را گرفتند؛ مثلاً استان بصره به پنج قسمت تقسيم شده بود و در هر قسمت يکي از پنج قبیله اسلامی: ازد، تمیم، بکر، عبدالقیس و اهل عالیه اقامت داشتند (قریش، کنانه، ازد، بجيله، خثعم، قیس، عیلان، مزینه).

اهل عالیه و کوفه را اهل مدینه می‌گفتند و هر يك از آن قبایل پنجگانه از خود امیری داشتند.

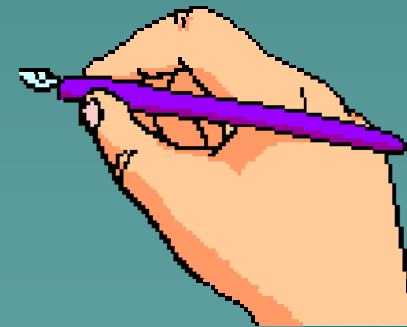

سازمان لشکري مسلمانان در ايران

فصل اول

2- سازمان لشکري مسلمين مقارن با فتوح:
2-2- خليفه دوم، ديواني براي ثبت اسامي سپاهيان و
مقرري آنها تشكيل داد .

سازمان لشكري مسلمانان در ايران

فصل اول

2- سازمان لشكري مسلمين مقارن با فتوح:

2-3- مسلمانان در جاهايي كه از نظر آب و هوا و سوق الجيشي مناسب بود اردوگاههايي مي ساختند و گاهي اين پادگانها گسترش مي يافت و افراد غير نظامي را هم به خود جلب مي كرد و سرانجام تبديل به يك شهر مي شد. از جمله بصره و فسطاط.

سازمان لشکری مسلمانان در ایران

فصل اول

2-4- مراتب نظامی همچون گذشته بود. شخصی با سابقه به فرماندهی سپاه انتخاب می‌گشت و چندین عریف نیز زیر دست او بودند و هر عریفی بر ده سپاهی نظارت می‌کرد. به مرور شماره عریفان تا صد فزونی یافت و زیر نظر هر عریفی بنا به مقتضیات و سابقه از بیست تا چهل سپاهی قرار گرفت. مراتب نظامی در دوره عباسیان به این نحو تنظیم شد:

عریف فرمانده ده سپاهی بود.

نقیب فرمانده پنجاه سپاهی بود.

قائد فرمانده صد سپاهی بود.

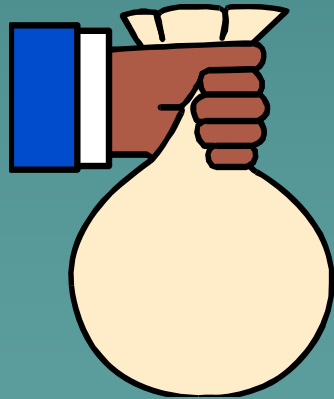

سازمان لشکری مسلمانان در ایران

فصل اول

2-5- مأمورینی به نام امیر (مشرف امور مالی) حقوق سپاهیان را به عریف می‌داد و عریف آن را میان افراد تقسیم می‌کرد و این ترتیب تا دوران بنی‌امیه نیز دوام یافت.

سازمان لشکری مسلمانان در ایران

فصل اول

2-6- تقسیم سپاه به قلب و جناحین و مقدمه و مؤخره (برگرفته از نظم رومی و ساسانی)؛ در دوران پیامبر (ص) معمول بود. عنوان پنجه (خمسین) را به اعتبار همین تقسیم سپاه می‌دادند. سواران در دو جناح جا می‌گرفتند. در این تقسیم وحدت قبایلی مراعات می‌شد.

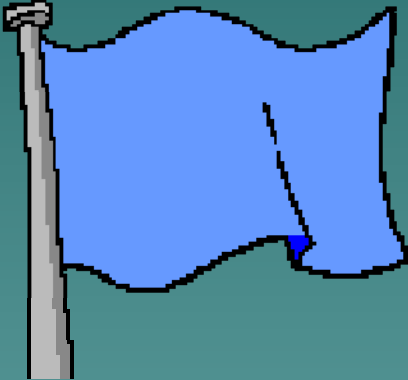

سازمان لشکری مسلمانان در ایران

فصل اول

2-7- هر قبیله پرچم خاصی داشت که پارچه‌ای به نيزه
آویخته بود.

2-8- افراد غیر عرب در مقابل جنگجویان عرب عنوان
رعیت داشتند و این یکی از لغات سامی بود، به معنای
گله که بین آشوریها نیز مصطلح گردید.

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

1- مبانی سازمان اداری:

سازمان اداری از دیوان ساسانیان مایه گرفته بود. در دوران اسلامی نه تنها خراجگیری بر پایه روش ساسانیان بود، بلکه فرمانروایان عرب سکه‌های ساسانی ضرب و در کنار نقش آتشکده چند واژه عربی نقش می‌کردند.

خلفا در جای دیگری نمی‌توانستند سرمشی برای کارهای اداری و تشریفاتی بیابند. زیرا عربها تنها بر چند استان از امپراتوری بیزانس دست یافته بودند، در صورتی که سراسر شاهنشاهی ساسانی را به زیر فرمان در آورده بودند.

فصل دوم

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

1- مبانی سازمان اداری:

خلفای عرب در آغاز امر با اعزام عُمال به بصره، کوفه، مرو و بلخ سررشته حکومت ایران را به افرادی می‌سپردند تا به کمک دهقانان و دیوانیان محلی، مأموریت خویش را به مرحله اجراء درآورند.

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

2- تقسیمات سیاسی و اداری:

2-1- عمر ولایتهای مفتوح را چند قسمت کرد تا اداره آن آسان باشد و بتواند بر درآمد آن نظارت کند. تقسیم ولایتها چنین بود:

ولایت اهواز و بحرین، ولایت سیستان، مکران و کرمان، ولایت طبرستان و ولایت خراسان.

سرزمین عراق دو قسمت شده بود: مرکز یکی بصره و دیگری کوفه بود.

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

فصل دوم

2- تقسیمات سیاسی و اداری:

2-2- ولایتدار از طرف خلیفه انتخاب می‌شد و امامت نماز، ریاست قضا، خراج، سپاه، نگهبان و دیگر مهمات دولت با او بود. عمر ولایتداران خود را از میان عرب انتخاب می‌کرد و پس از وی خلیفگان نخستین و اموی این روش را تعقیب کردند.

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

فصل دوم

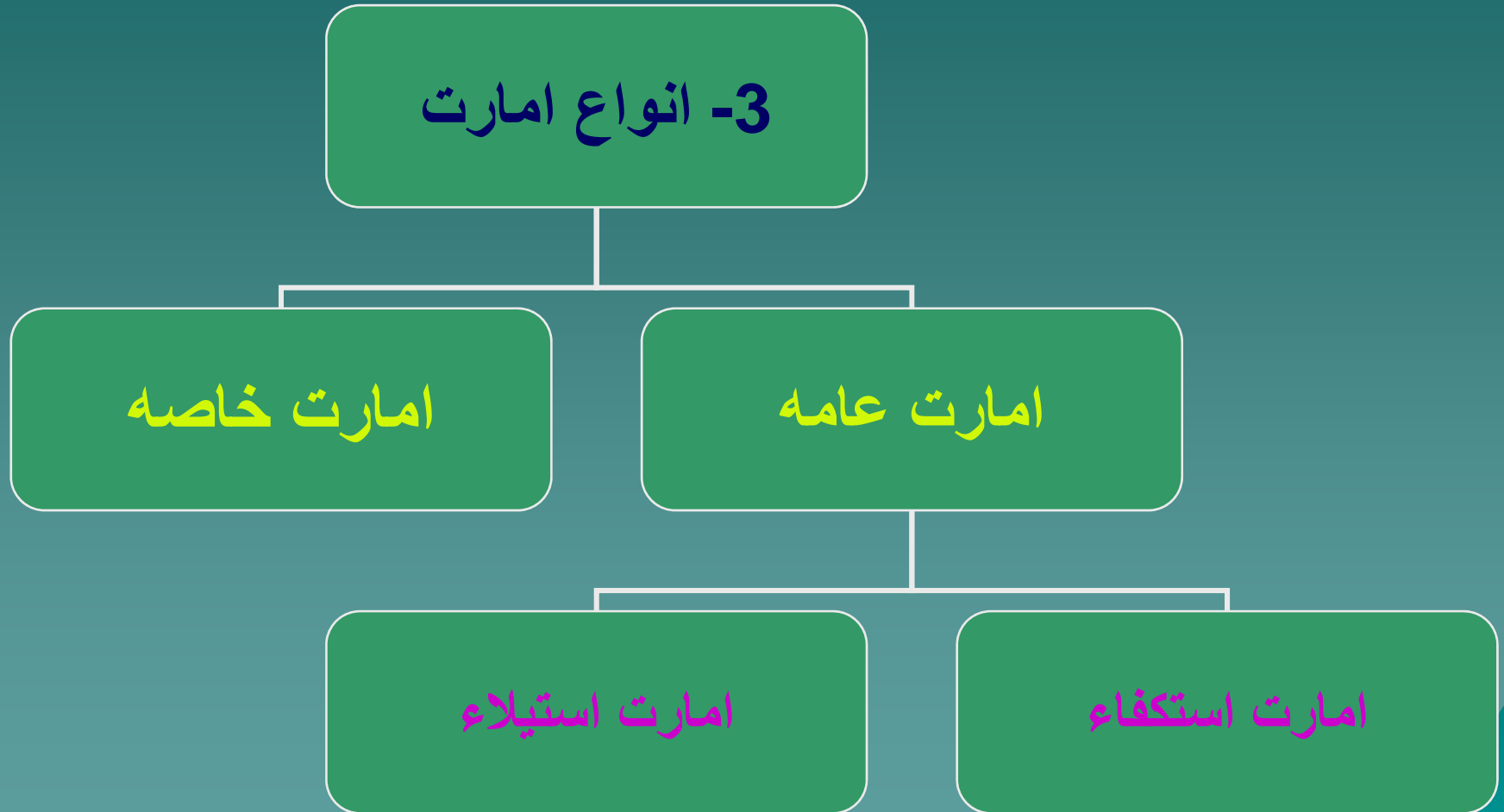
2- تقسیمات سیاسی و اداری:

2-3- در عهد امویان حاکم عراقین (بصره و کوفه) حاکم اصلی ایران نیز، محسوب می‌شد و بعد از شام، عراق مهمترین مرکز حکومت اسلامی به حساب می‌آمد.

3- انواع امارت

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

امارت خاصه

امیر خاص از خود استقلال نداشت، فقط در حدود معینی می‌توانست در کارهای ارتش و سیاست محلی و حمایت از اسلام و دفاع از ناموس مسلمانان اقدام کند. از نظر اداره امور مالی و قضایی تابع خلیفه بود و حتی، در پیشوایی نماز هم اختیار نداشت. امارت خاص بیشتر مخصوص دوره امویان بود و در دوره خلفای عباسی چندان متداول نبوده است.

امارت عامه

امارت استکفاء

امیر از سوی خلیفه برگزیده می‌شد. امیر استکفاء همچون وزیر تفویض، نسخه دیگری از قدرت بود و وظایف خلیفه را منعکس می‌ساخت، با این تفاوت که وزیر تفویض معمولاً در نزد خلیفه و در دارالخلافه به انجام امور مشغول بود، ولی امیر استکفاء متأثر از شرایط و خاستگاه نظامی‌اش در منطقه سپرده شده به وی، به سر می‌برد.

امارت استیلاء

در زمانی که شخصی بدون رضایت خلیفه در منطقه‌ای قدرت را از آن خود می‌ساخت و خلیفه با صدور حکم امارت، به قدرت او جنبه قانونی و شرعی می‌داد. این نوع امارتها با رشد و سر برآوردن حکومت‌های نیمه مستقل و مستقل در سرزمین‌های اسلامی، به‌ویژه مناطق شرقی سرزمین‌های خلافت، ارتباط مستقیم داشت.

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

تعهدات و وظایف امیر استیلاء

تعهدات و وظایف امیر استکفاء

- 1- استقلال تام در امور سیاسی و اداری
- 2- خلیفه را پیشوای دین و امور دینی و جانشین پیامبر می‌دانست.
- 3- از خلیفه اطاعات مذهبی می‌کرد.
- 4- در پیشرفت اسلام با خلیفه همکاری می‌نمود.
- 5- اوامر دینی در سراسر قلمرو امیر جاری، و معاملات و عقود مذهبی نافذ بود.
- 6- از دین با تمام قوا حمایت می‌کرد.
- 7- این امیران می‌توانستند امارت را در خانواده خود موروثی نمایند.

- 1- سازماندهی سپاه، در نواحی مختلف و پرداخت حقوق با نظر خلیفه به آنها.
- 2- نظارت بر دیوان عدالت و نصب قضات و حکام.
- 3- وضع و وصول خراج و صدقات، تعیین عاملان و جمع‌آوری مالیات و تقسیم درآمد حاصل از آن در میان آنان که حقی در آن دارند.
- 4- پاسداری از دین و جلوگیری از توهین به مقدسات، بدعت و ارتداد.
- 5- اجرای حدود و کیفرهای شرعی.
- 6- امامت نماز و یا تعیین نایب.
- 7- امور مربوط به حج و حفظ حجاجی که از آن منطقه می‌گذرند.
- 8- انجام دادن جهاد در صورت داشتن منطقه مرزی در حاکمیت خود و تقسیم غنائم بین جنگجویان و کسر خمس آن به عنوان حق حکومت.

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

4- امور دیوانی:

4-1- در تشکیلات اداری عهد خلفاء و سلاطین ممالک اسلامی، دیوان عنوان اداره کل محاسبات مملکت و دفتر محاسبات، و همچنین به معنی مطلق اداره و تشکیلات اداری است.

4-2- در اسلام نخستین بار خلیفه عمر رسم ثبت و ضبط را در دیوان به تقلید از ایران و ظاهراً به صوابدید هرمرزان، برقرار کرد.

4-3- نخستین دیوانی که در اسلام تأسیس شد، دیوان الخراج بود. در این

دیوان سهم دارالخلافه و سهم مسلمین که در دفاتر مخصوص ثبت بود نگهداری می‌شد.

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

فصل دوم

4- امور دیوانی:

4-4- عمر دیوان دیگری تأسیس کرد، به نام دیوان الجند که امور لشکریان را اداره می‌کرد.

4-5- دیوانها در دوره امویان :

دیوان الرسائل، ضبط و رسیدگی به نامه‌های ولایات.

دیوان المستغلات، حساب درآمدهای گوناگون نگهداری می‌شد.

دیوان الخاتم، به دستور معاویه تأسیس شد و در آن نامه‌های خلیفه به ولایات مهر و موم می‌شد.

دیوان الخراج.

5- وزارت و وزیران ایرانی:

5-1- عنوان وزارت در صدر اسلام نبود، پیامبر (ص) در کارهای عمومی و خصوصی با یاران خود مشورت می‌کرد.

5-2- امویان از میان رجال دولت خود مشاورانی انتخاب کردند، ولی آنها را وزیر نمی‌گفتند. ابن‌زیاد بن ابیه در روزگار معاویه لقب وزیر داشت.

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

فصل دوم

5- وزارت و وزیران ایرانی:

5-3- پایه وزارت در دولت بنی عباس نهاده شد و قوانین آن برقرار گردید، اما قبل از آن وزارت قاعده و قوانین معینی نداشت. اولین وزیر خلیفه اول عباسی، حفص بن سلیمان ابو سلمه خلال بود. او در زمان ابوالعباس سفاح بدین مقام مشهور شد و قبل از او کسی بدین لقب معروف نشده بود.

5-4- ابومسلم را نیز وزیر آل محمد می نامیدند. یحیی بن خالد برمکی، وزیر هارون الرشید از وزیرانی بود که قدرت فوق العاده‌ای داشت.

6- اسلام‌پذیری ایرانیان:

6-1- مهمترین عامل شکست ساسانیان نارضایتی ایرانیان از وضع دولت و آیین آن زمان بود. این امر سبب می‌شد که سربازان در جنگها با میل و رغبت علیه مسلمانان نجنگند و حتی در بسیاری موارد به آنها کمک کنند و یا به مسلمین بپیوندند.

6-2- بسیاری نیز تسلیم شدند، ولی با پرداخت جزیه، برقراری آیین و سنت دیرین خود را محفوظ داشتند. تنها شهری که در نخستین وهله آیین مسلمانان را قبول کردند، مردم قزوین بودند.

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

6- اسلام‌پذیری ایرانیان:

6-3- پیشرفت اعراب در داخل ایران آهسته بود. گذشته از مقاومت‌های محلی، سلسله‌های کوچک از جمله اسپهبدان در کوه‌های طبرستان تا مدتی همچنان استقلال خود را حفظ کردند.

6-4- اسلام‌پذیری ایرانیان در سه دوره قابل بررسی است:

دوره خلفای راشدین از فتح عرب تا آخر خلافت حضرت علی (ع).

دوره اموی از معاویه تا انقراض سلسله اموی.

دوره عباسی از تأسیس و تا مرگ معتصم (227 ق).

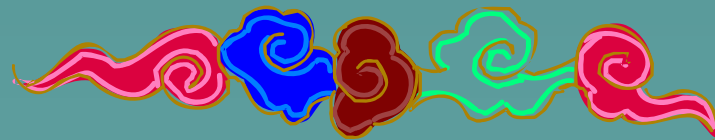

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

7- توجه ایرانیان به اسلام:

برخورد مناسب اعراب فاتح با مردمان شهرها، آنان را نسبت به صداقت مسلمانان دلگرم می کرد. قراردادهای صلح، مردم را بر ترك دين و آيينشان مجبور نکرد. مالیاتی که پرداخت می شد در بیشتر موارد، کمتر از پولی بود که دولت ساسانی و حاکمان ولایات از مردم دریافت می کردند.

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

7- توجه ایرانیان به اسلام:

هرچه روزگار می‌گذشت بر تمایل ایرانیان به اسلام افزوده می‌شد. از جمله دلایل این سخن:

• نفوذ اسلام در آثار ادبا و شعرا و حتی حکما .

• طاهریان و آل بویه که نسبتاً استقلال سیاسی داشتند، هرگز به فکر این نیفتادند که اوستا را دوباره زنده کنند، بلکه برعکس با تلاشهایی پیگیر برای نشر حقایق اسلامی کوشش می‌کردند.

• حکومت‌های مستقل ایرانی که از لحاظ سیاسی دشمن حکومت‌های عربی بودند، بیش از حکومت‌های عربی پاسدار اسلام بودند.

• شور و هیجانی که ایرانیان نسبت به اسلام و علوم اسلامی در طول چهارده قرن نشان دادند

نظام اداری و سیاسی ایران در دو قرن اول هجری

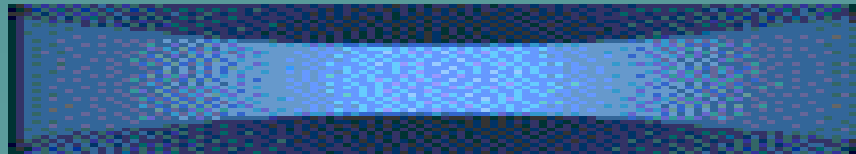
8- موالی و نخستین ایرانیان مسلمان :

8-1- لفظ مولا در لغت

8-2- بنی‌امیه مسلمانان غیر عرب را مَولی می‌خواندند و گاه هم قرمز پوست (احمر) می‌گفتند.

8-3- ایرانیان و سایر ملل در عصر حکومت اموی، عموماً موالی به معنی بندگان و بردگان خوانده می‌شدند، موالی در عصر اموی ذلیل و خوار و خدمتگزار عرب بودند.

8-4- ستم به موالی موجب حضور آنان در قیامهای ضد خلفا می‌شد.

اوضاع اقتصادي

امور مالي حكومت اسلامي:

در زمان پیامبر (ص) و ابوبکر، امور مالي دولت منحصر به این سه درآمد بود:

1- **زکات** که از دولتمندان می‌گرفتند و به فقیران می‌دادند.

2- **غنیمتهای جنگ** که میان سپاهیان تقسیم می‌شد.

3- **جزیه** که از یهود و نصاری‌ای عربستان دریافت می‌داشتند.

در زمان پیامبر (ص) و ابوبکر، درآمدها به‌طور مساوی میان همگان بنده و آزاد تقسیم می‌شد.

اوضاع اقتصادی

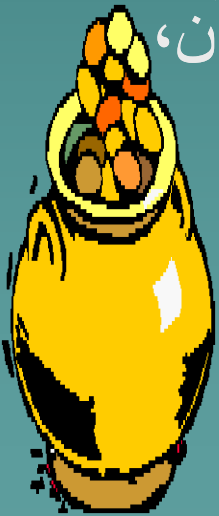
فصل سوم

امور مالی حکومت اسلامی:

در دوره خلافت عثمان سران بنی‌امیه که خویشاوندان خلیفه بودند، زمام امور را در دست گرفتند، مناصب حساس و مقامهای پرسود را به خود اختصاص دادند. نتیجه این سیاست دو چیز بود:

1. **برهم زدن سیاست مالی محکمی** که دو خلیفه قبل برای برقراری آن، بر اساس مالکیت محدود و مساوات، زحمات زیادی متحمل شده بودند.

2. **مسلط نمودن بنی‌امیه**، که همان طبقه ثروتمند و مالک را تشکیل می‌دادند، بر سر مسلمانها و اموال آنان.

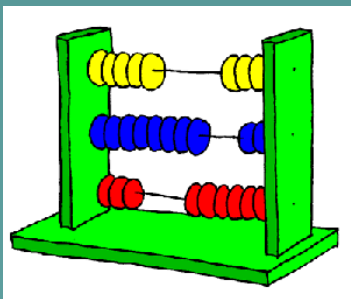
اوضاع اقتصادي

فصل سوم

وضع مالي و ماليه مسلمانان :

1- بيت المال : وقتي درآمد رو به فزوني گذاشت، عمر خزينه‌اي در مدينه دایر ساخت و آن را بيت‌المال نامید. نخستين خليفه‌اي بود که بيت‌المال تأسيس کرد.

بيت‌المال در زمان خلفاي راشدین، خزانه‌داري کل محسوب مي‌شد اما در زمان امويان و عباسيان براي هر نوع درآمد، يك خزانه‌داري جداگانه‌اي تشكيل شد. آنچه به بيت‌المال مي‌رسيد به صوابديد خليفه به مصالح دولت خرج مي‌شد.

اوضاع اقتصادي

فصل سوم

2- زکات:

زکات از مهمترين منابعي است که قرآن به صورت فرماني آن را صادر کرده و از رهبري جامعه خواسته تا آن را اجرا کند و هدف از اجراي آن را تطهير و تزکيه اجتماع و افراد جامعه قرار داده است.

زکات يا صدقه مالي بود که از ثروتمندان مسلمان گرفته مي‌شد. آنچه که زکات به آن تعلق مي‌گيرد؛ عبارت است از: چارپايان، زر و سيم، ميوه و محصول کشت و کار.

اوضاع اقتصادي

فصل سوم

2- زکات:

زکات بر هشت گروهی که در سورة توبه آیه 60 یاد شده‌اند، تقسیم می‌شود: فقیران، عاجزان، متصدیان اداره صدقات، برای تألیف قلوب (یعنی برای متمایل کردن بیگانگان به دین اسلام)، آزادی بندگان، قرض دادن و در راه خدا و به راه درماندگان.

اوضاع اقتصادی

فصل سوم

3- خراج:

مهمترین منابع درآمد امپراتوری اسلامی، خراج و جزیه بود. پس از فتح ایران اولاً، اراضی زیادی که روزگاری یکی از منابع مهم درآمد دولت ساسانی به شمار می‌آمد، به دست اعراب افتاد و ثانیاً، اعراب از یک روش و نظام مالیاتی جدید، یعنی نظام مالیات بر اراضی که از آن به خراج تعبیر می‌شد، اطلاع پیدا کردند. خلیفه دوم در صدد استفاده از این نظام که درآمد مستمر و مقطوعی برای دولت تأمین می‌کرد؛ برآمد و جهت تطبیق آن، در تمام اراضی مفتوحه دست به کار شد. بدین ترتیب عمر، خلیفه دوم، اولین کسی بود که خراج بر زمینها را وضع کرد.

اوضاع اقتصادی

فصل سوم

3- خراج:

خصوصیاتی که در دوره خلیفه دوم برای اخذ خراج در نظر گرفته می‌شد:
الف) خصوصیات زمین مانند خوبی و بدی خاک از لحاظ قابلیت کشت و عدم آن.

ب) خصوصیات محصول از لحاظ مرغوبیت و داشتن بازار.

ج) خصوصیات نحوه آبیاری :

1) زمینهایی که به وسیله نهر و چشمه آبیاری می‌شدند.

2) زمینهایی که با وسایل دستی مانند سطل، دلو آبیاری می‌شدند.

3) زمینهایی که به وسیله باران آبیاری می‌شدند و محصول دیم می‌دادند.

4) زمینهایی که بدون احتیاج به آب، به واسطه رطوبت طبیعی بارور بودند.

اوضاع اقتصادي

فصل سوم

4- جزیه (مالیات سرانه) :

4-1- معنی جزیه:

جزیه مطابق سوره توبه، از اهل کتاب گرفته می‌شد.

■ کتب لغت عربی و مأخذ اسلامی، کلمه جزیه را عربی دانسته‌اند.

■ از طرف دیگر عده‌ای جزیه عربی نمی‌دانند.

اوضاع اقتصادی

فصل سوم

4- جزیه (مالیات سرانه) :

جزیه از این جهت که هر سال یکبار گرفته می‌شد؛ مانند خراج بود. با این تفاوت که جزیه مالیات سرانه بود و اگر مؤدیان آن مسلمان می‌شدند، برداشته می‌شد. در صورتی که خراج متعلق به زمین بود و به سبب اسلام مالک زمین برداشته نمی‌شد.

فقط حجاج والی عبدالملک بر خلاف مقررات اسلام از تازه مسلمانها نیز جزیه می‌گرفت.

اولین جزیه‌ای که در اسلام اخذ شده، طبق روایت ابو عبید، آیه جزیه در غزوة تبوک نازل شده و قاعداً باید اهل تبوک و اطراف، جزء اولین کسانی باشند که جزیه پرداخته‌اند، زیرا پیامبر (ص) در همان سفر، با اهالی نقاط مذکور، قرارداد صلح بر مبنای جزیه منعقد نموده‌است.

اوضاع اقتصادی

فصل سوم

پول و سکه:

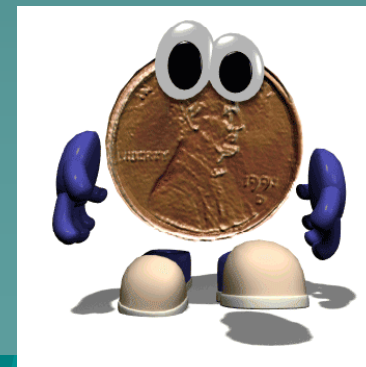
1- انواع سکه های رایج در شبه جزیره عربستان قبل از اسلام :

عربها با درهم و دینار ایران و روم (دینار هرقلی رومی و دینار کسروی ایرانی) معامله می کردند. دینار از طلا و درهم از نقره بود. بیشتر معاملات عربها با دینار انجام می شد. همچنین سکه یونانی و رومی در حجاز رواج داشت و پول نقره حمیری که نقش جغد آتني داشت، نیز داد و ستد می شد.

عربها از پول طلا به مسین تعبیر می کردند و پول نقره را ورق می خواندند و پولهای مسی را حبه و دانق می گفتند.

دینار سکه ای بود که روی آن نام و صورت پادشاهی که آن را سکه زده بود، نقش می شد.

در دوران پیش از اسلام، عمر و معاویه و دیگر خلیفگان اول به همین سکه های بیگانه که به روزگارشان متداول بود، اکتفا کردند و شاید در بعضی موارد روی نقوش آن بعضی آیه های قرآن را افزودند. پیش از دوران عبدالملك سکه های طلا و نقره زده شد که تقلیدی از سکه های روم و ایران بود.

اوضاع اقتصادی

پول و سکه:

1- انواع سکه های رایج در بعد از اسلام :

در اوایل اسلام، و نیز اوایل حکومت بنی امیه سکه های بیگانه متداول بود، و در بعضی موارد روی نقوش آن بعضی آیه های قرآن را افزودند.

به گفته مقریزی، نخستین خلیفه ای که در اسلام سکه زد، عمر بن خطاب بود. او سکه هایی با نقش و طرح ساسانی زد که در بعضی از آنها عبارت اسلامی ضرب شده است. در دوره اموی بر روی این سکه ها، نام خلیفه، معاویه و نیز حاکمان عصر اموی ضرب شد.

عبدالملك مروان (65 - 86 ق) سکه ها را کاملاً به عربی ضرب کرد. از علل این امر رواج سکه های ناسره بود. در این سکه ها به جای تصاویر انسانی و سمبل های مذهبی ایرانیان، نوشته های عربی و عبارات مذهبی با ذکر نام ضراب، سال ضرب و محل آن ضرب شده است.

انقلاب سیاسی - شورشها

در سیر حاکمیت اعراب در ایران در قرن اول هجری، دو مرحله متمایز است.

دوره حاکمیت خلفای راشدین:

فشار جزیه و خراج کمرشکن نبود و تقریباً کمتر یا برابر همان مقداری بود که عمال دولت ساسانی از رعایا و مردم اخذ می نمودند.

دوره حکومت بنی امیه:

خلافت اموی ماهیتاً با حکومت خلفای راشدین فرق داشت و مبتنی بر اشرافیت قبیله‌ای بود که ریشه در جاهلیت داشت. حکومت معاویه، اولین تجربه حاکمی بود که در میان اختلافات دینی، سیاسی و احیاناً قبیله‌ای و منطقه‌ای، توانست به وسیله زور و با بهره‌گیری از حیل‌گریهای سیاسی، قدرت را به دست آورد.

حکومت بنی‌امیه بر پایه تحقیر ملل غیر عرب استوار شد. موالی در عصر اموی خوار و خدمتگزار عرب بودند و کار و منصب مهمی در دست آنان نبود.

انقلاب سياسي - شورشها

قيامهاي ايرانيان در طول قرن اول هجري و تا پايان حكومت بني اميه:

1- قيامهاي كه ايرانيان خود محرك آن بودند:

1-1- نتيجة عصيان شهرها و شورشهاي مجدد آنها پس از فتح مسلمين بود.

1-2- قيامهاي بوميان ايراني مانند: قيام مردم بادغيس از نواحي هرات .

1-3- قيام حكام محلي . مانند: قيام حكام زميندار ايراني تحت يك اتحاديه نظامي به رهبري نيزك طرخان .

1-4- قيام سرداران و افرادي از خاندانهاي معروف عصر ساساني مانند: قيام قارن .

انقلاب سیاسی - شورشها

قیامهای ایرانیان در طول قرن اول هجری و تا پایان حکومت بنی‌امیه:

2- قیامهای اعراب بر علیه امویان که ایرانیان در آن شرکت داشتند:

1-2- قیامهای علوی یا علوی‌گونه. مانند: حضور مؤثر موالی در قیام مختار، بیعت ایرانیان با زید بن علی، همراهی با یحیی بن زید و حضور چشمگیر موالی در قیام عبدالله بن معاویه علوی.

2-2- قیامهای اشرافیت قبیله‌ای، که ناشی از تضادهای داخل حاکمیت عرب در فلات ایران بود، مانند: شرکت گسترده موالی در قیام عبدالرحمن بن اشعث، همراهی با مطرف بن مغیره و شرکت ایرانیان در قتل قتیبه بن مسلم توسط جناحی دیگر از اعراب.

2-3- قیامهای عدالت خواهانه، مانند: قیام ابوالصیدا و حارث بن سریح در خراسان و ماوراءالنهر که به حمایت از حقوق موالی و نومسلمانان بود و ایرانیان ستون اصلی سپاه را تشکیل می‌دادند.

2-4- قیام عباسیان به رهبری ابومسلم در خراسان، که گرچه ایرانیان طراح آن نبودند، اما عامل اصلی موفقیت عباسیان محسوب می‌شدند.

2-5- قیامهای خوارج در ایران.

انقلاب سياسي - شورشها

قيامهاي ايرانيان در طول قرن اول هجري و تا پايان حكومت بني اميه:

3. نهضت ادبي و اجتماعي شعوبيه :

شعوبيه، به اطلاق عام، نام فرقه‌اي است که معتقد به فضيلت عرب بر ساير اقوام عالم نيست، و به اطلاق خاص، عبارت از فرقه‌اي است که دشمن جنس عرب است و اين قوم را پست‌ترين اقوام عالم مي‌شمارد و جنس عجم را بر عرب فضيلت مي‌دهد.

زمزمه عقايدشعوبيه، از اواخر عهد اموي آغاز شد. دعوت شعوبيه از آغاز بسيار پنهان پيش مي‌رفت. از آغاز خلافت بني عباس، کم کم علني‌تر شد و در قرن سوم هجري به منتهاي شدت خود رسيد.

انقلاب سياسي - شورشها

شورشهاي خوارج (مارقین):

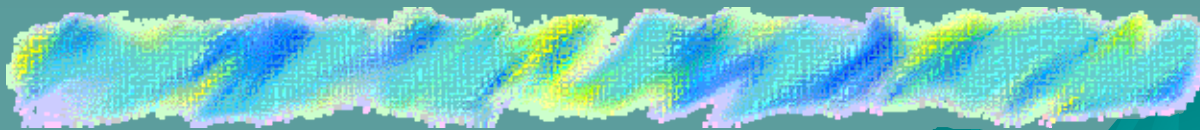
- 1- تشکیل فرقه خوارج پس از جنگ صفین.
- 2- خوارج خود را شراه یعنی فروشندگان جان در راه حق می‌خواندند.
- 3- خوارج چون در موضوع انتخاب خلیفه مخالف نظری بودند که از سوی امویان تقویت می‌شد، از پشتیبانی موالی نیز سود می‌بردند.
- 3- در دوره معاویه و سایر حاکمان بنی‌امیه و عباسی، خوارج از دشمنان آنان بودند.
- 4- خوارج در دوره بنی‌امیه خطرناکترین فرقه‌ها به‌شمار می‌آمدند، آنها برخلاف مرجئه، با قدرت خلیفه به هیچ وجه سرسازش و تسلیم نداشتند.
- 5- خوارج به شعب و فرق متعددی تقسیم شدند.

انقلاب سياسي - شورشها

تعارضات میان قبایل عرب :

تعصب و اختلاف کهنه‌ای هم که از قدیم بین اعراب قحطانی و عدنانی وجود داشت، در بین اعراب مهاجر به ایران همچنان باقی ماند. بین ربیعه و مضر نیز در خراسان همان تعصبات و اختلافات قدیم در کار بود. اختلافات بین قبایل قیس و تمیم و ازد و قیس و سرانجام بین ازد و ربیعه از یک سو و بین قیس و تمیم از سوی دیگر، خراسان را آرام نمی‌گذاشت. قیسیها در شام و خراسان نقش سیاسی برجسته‌ای را بازی کردند.

انقلاب سياسي - شورشها

قيامها در مناطق مختلف:

1- . قيام زيدبن علي (ع) در حكومت هشام بن عبدالملك

2- قيام يحيي بن زيد:

قيام يحيي و شهادتش، بر شمار طرفداران خاندان پيامبر (ص) و علويان در شرق سرزمينهاي اسلامي، به ويژه خراسان افزود، به طوري كه ابومسلم پس از پيروزي در خراسان، براي پاسخگويي به خواست مردم، جسد يحيي را با احترام از دار پايين آورد و با حرمت به خاک سپرد و قاتلان يحيي را كشت.

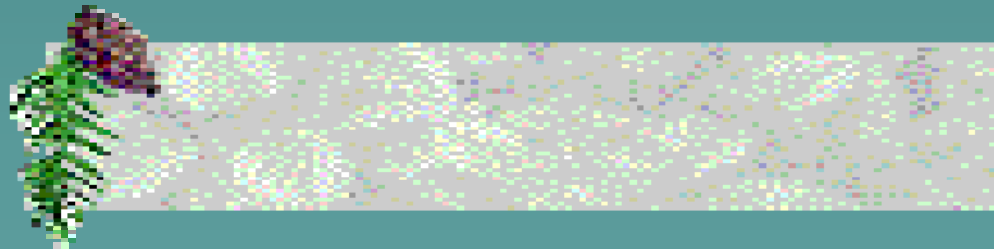

انقلاب سياسي - شورشها

قيامها در مناطق مختلف:

3- قيام عبدالله بن معاويه:

به مناسبت حضور برخي از بني هاشم و علويان مي توان آن را در رديف حرکتهای شيعي آورد.

انقلاب سیاسی - شورشها

قیامها در مناطق مختلف:

4- قیام ابن اشعث :

از قیامهایی که عراقیها در برابر حکومت اموی به راه انداختند.

از جمله علل نافرمانی ابن اشعث :

1. دشمنی او و حجاج.

2. وی مخالف ستمگریهای حجاج مخصوصاً به موالی و شیعیان بود، زیرا دست بیعت به حسن بن مثنی، فرزند امام حسن (ع)، داده بود.

3. چون ابن اشعث در سیستان پس از تصرف نواحی مختلف آن، در حمله به هند و سند، تعلق کرد و معتقد بود که برای تصرف این نواحی مرحله به مرحله باید عمل کرد، حجاج رأی او را سفیهانه دانست و خواستار تعجیل در حرکت و حمله او به آن نواحی گردید.

انقلاب سیاسی - شورشها

ایجاد حکومت عباسیان:

مراحل دعوت عباسی

مرحله اول:

از آغاز قرن اول ق تا پیوستن ابومسلم به دعوت. ویژگی دعوت در این مرحله، مخفی بودن کامل آن و پرهیز از شیوه‌های سخت و خشن است.

مرحله دوم

این مرحله با پیوستن ابومسلم به دعوت آغاز شد و تا سال 132 قمری که حکومت عباسی ایجاد شد، ادامه یافت.

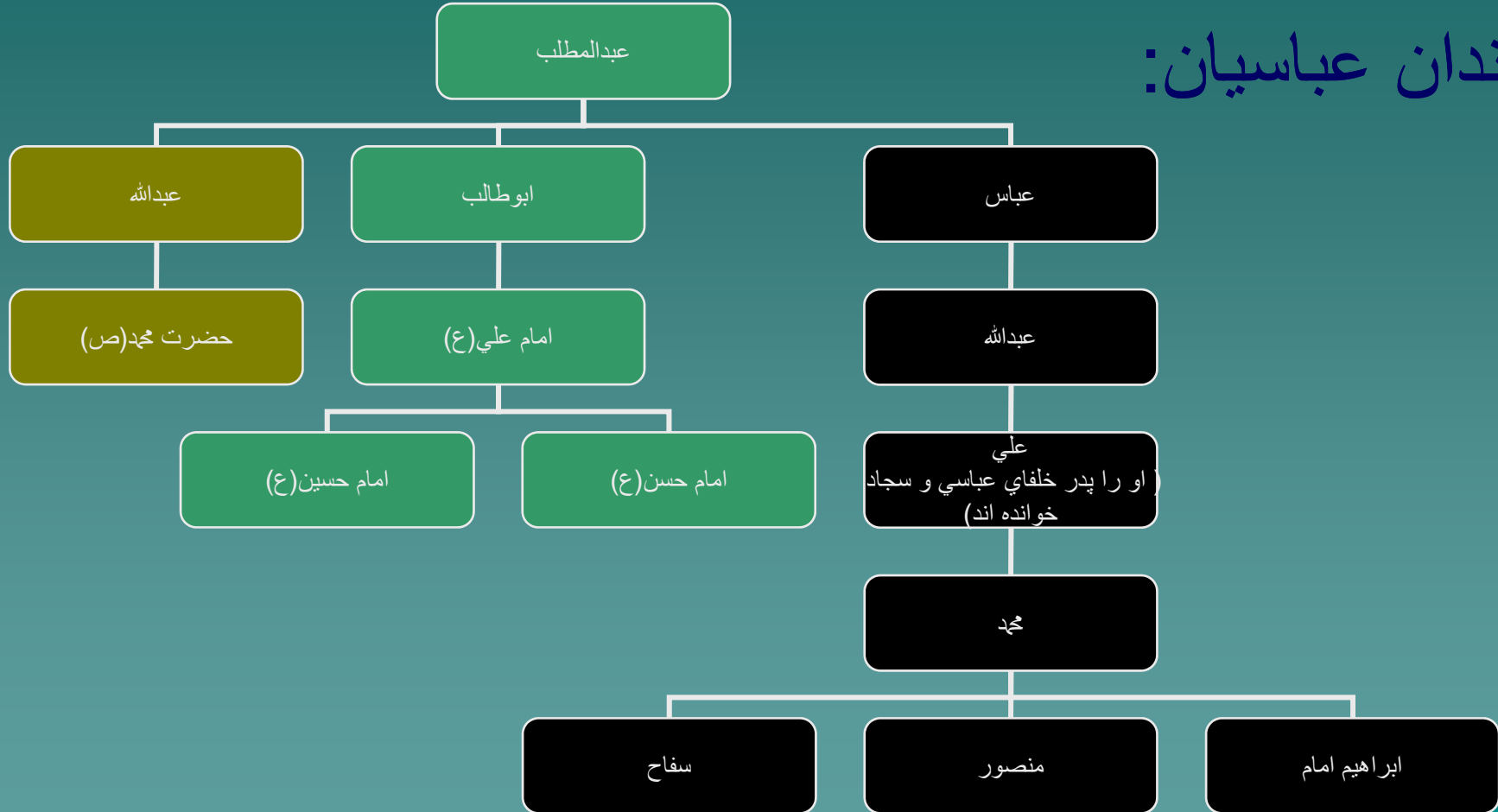
مرحله قحطبه بن شیب

مرحله ابومسلم خراسانی (سیاه جامگان)

انقلاب سياسي - شورشها

خاندان عباسيان:

انقلاب سياسي - شورشها

فصل چهارم

نحوه روي كار آمدن عباسيان:

1- مركز فعاليت:

حُميمه دهكده كوچكي در جنوب بحرالميت

علت انتخاب حميمه: نزديك راه كاروان بود و راههاي

حج آنجا به هم مي رسيد.

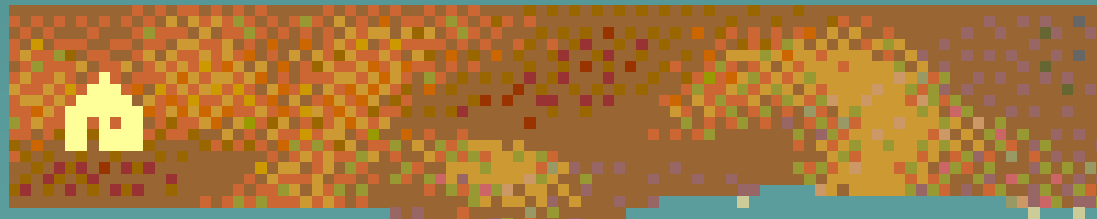

انقلاب سياسي - شورشها

2- دلایل انتخاب خراسان برای مرکز آغاز قیام عباسیان:

2-1- سیاست دولت اموي بربرثري عرب و تحقير ملل دیگر نظیر ایرانیان، که موالی خوانده می‌شدند، مبتنی بود؛ خصوصاً در خراسان که خشونت و قساوت امویان نسبت به مغلوب‌شدگان بیشتر بود.

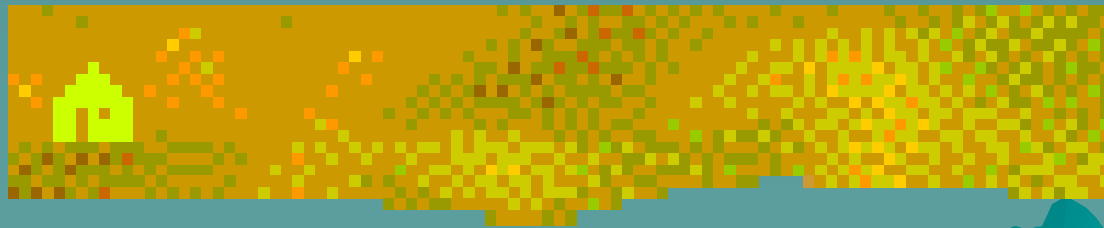

انقلاب سياسي - شورشها

فصل چهارم

2- دلایل انتخاب خراسان برای مرکز آغاز قیام عباسیان:

2-3- امکان استفاده آل عباس از افراد با نفوذ و مدبری نظیر ابو عکرمة، بکیر بن ماهان، ابوسلمة خَلال، ابومسلم و دیگر رجال قدرتمند ایرانی فراهم بود.

انقلاب سياسي - شورشها

فصل چهارم

2- دلایل انتخاب خراسان برای مرکز آغاز قیام عباسیان:

2-4- اختلافات شدید میان قبایل عرب که در سراسر ممالک اسلامی وجود داشت، در خراسان به حدی بود که پایه‌های اقتدار امویان را بیش از هر مکان دیگری ضربه‌پذیر کرده بود.

2-5- در خراسان پادگان‌های نظامی مهمی نظیر شهر سوق‌الجیشی مرو وجود داشت که برای آغاز دعوت عباسی بسیار مناسب بود.

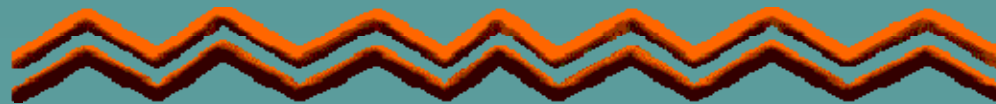

انقلاب سیاسی - شورشها

3- نحوه دعوت عباسیان:

داعیان عباسی سخن از صاحب دعوت و شخص معینی به میان نمی‌آوردند. داعیان مردم را به ولایت اهل بیت و امامت آل محمد (ص) می‌خواندند و این دعوت را دعوت به الرضا من آل محمد (ص) می‌نامیدند و نام امام خاصی را ذکر نمی‌کردند تا از تعرض بنی‌امیه در امان بماند.

عباسیان در دل جویای خلافت بودند ولی هدف خود را فقط برانداختن مروانیان نشان می‌دادند. برای رسیدن بدین هدف نیز دست هر فرقه‌ای را که به سوی آنها دراز می‌شد می‌فشرده‌اند. از این رو در خراسان، از تمایلات شعوبی و عقاید شیعی قوت که داشت، برای نشر دعوت خویش استفاده کردند.

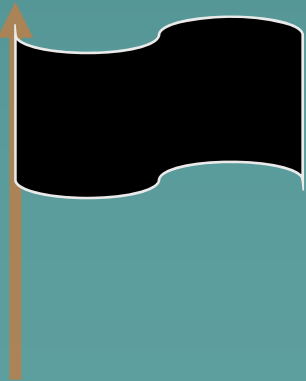

انقلاب سیاسی - شورشها

4- قیام عباسیان:

شورش آشکار عباسیان به سال 130 ق/ 747 م از خراسان اتفاق افتاد. پرچمهای سیاه که شعار نهضت عباسیان به شمار می‌رفت، افراشته شد. در نهایت در جنگی که بین طرفداران عباسی و مروان حاکم بنی امیه در کنار نهر زاب 132 ق در گرفت، مروان شکست خورد و فرار کرد.

انقلاب سياسي - شورشها

5- ايرانيان و خلافت عباسي:

در دوره عباسيان تربيت ايراني شيوع و تعميم يافته بود،
و دو عامل بر سرعت پيشرفت آن افزود:

1- ايجاد مقام وزارت و واگذاري آن به ايرانيان.

2- انتقال پايتخت از دمشق به بغداد.

مرزها

فصل پنجم

1- تقسیمات اداری :

تقسیمات اداری به‌طور کلی با ولایتهای سابق که به دوران امپراتوری ایران و روم می‌بود، توافق داشت. معاویه بصره و کوفه را به یک حاکم سپرد و عنوان آن **ولایت عراق** شد که قسمت اعظم ایران و همه شرق عربستان را شامل می‌شد و پایتخت آن کوفه بود.

بعدها ولایتدار عراق نایبی داشت که به نام او بر خراسان و ماوراءالنهر حکومت می‌کرد و غالباً در مرو مقیم بود و هم این ولایتدار نایب دیگری داشت که به نام او بر سند و پنجاب حکومت می‌راند.

مرزها

فصل پنجم

2- تشکیلات اداری :

☆ ☆ ☆
وظایف سه‌گانه حکومت که **اداره سیاست و گرفتن مالیات و امامت جماعت** بود، غالباً به دست سه مأمور مختلف بود.

نایب خلیفه که امیر یا ولایتدار بود، می‌توانست که هر قسمت از ولایت خود را به عاملی بسپارد و فقط نام او را به خلیفه اطلاع دهد.

امیر یا ولایتدار در امور سیاسی ولایت خود، اختیار کامل داشت، ولی غالباً درآمد ولایت تحت نظر مأمور خاصی بود که **خراجدار یا صاحب خراج** عنوان داشت و مستقیماً در مقابل خلیفه مسئولیت داشت.

ظاهراً معاویه نخستین کسی بود که چنین مأموری معین کرد و به کوفه فرستاد. عرف رایج چنین بود که در امپراتوری اسلام منظور از حکومت يك ولایت، اداره امور مالی آن است.

مرزها

فصل پنجم

3- مرزها:

3-1- مرز سند: پس از فتح دره سند، این سرزمین ، همچون کاشغر و تاشکند در شمال، برای همیشه آخرین مرز شرقی خلافت شد.

3-2- مرز سیستان و کابل : اعراب نخستین بار در سالهای میانی خلافت عثمان به فرماندهی عبدالله بن عامر در سیستان پدیدار گردیدند. در سالهای نخست فتوح مسلمانان، سیستان مهمترین ولایت مشرق بود و بیشتر سپاهیان اسلام در آنجا مستقر بودند.

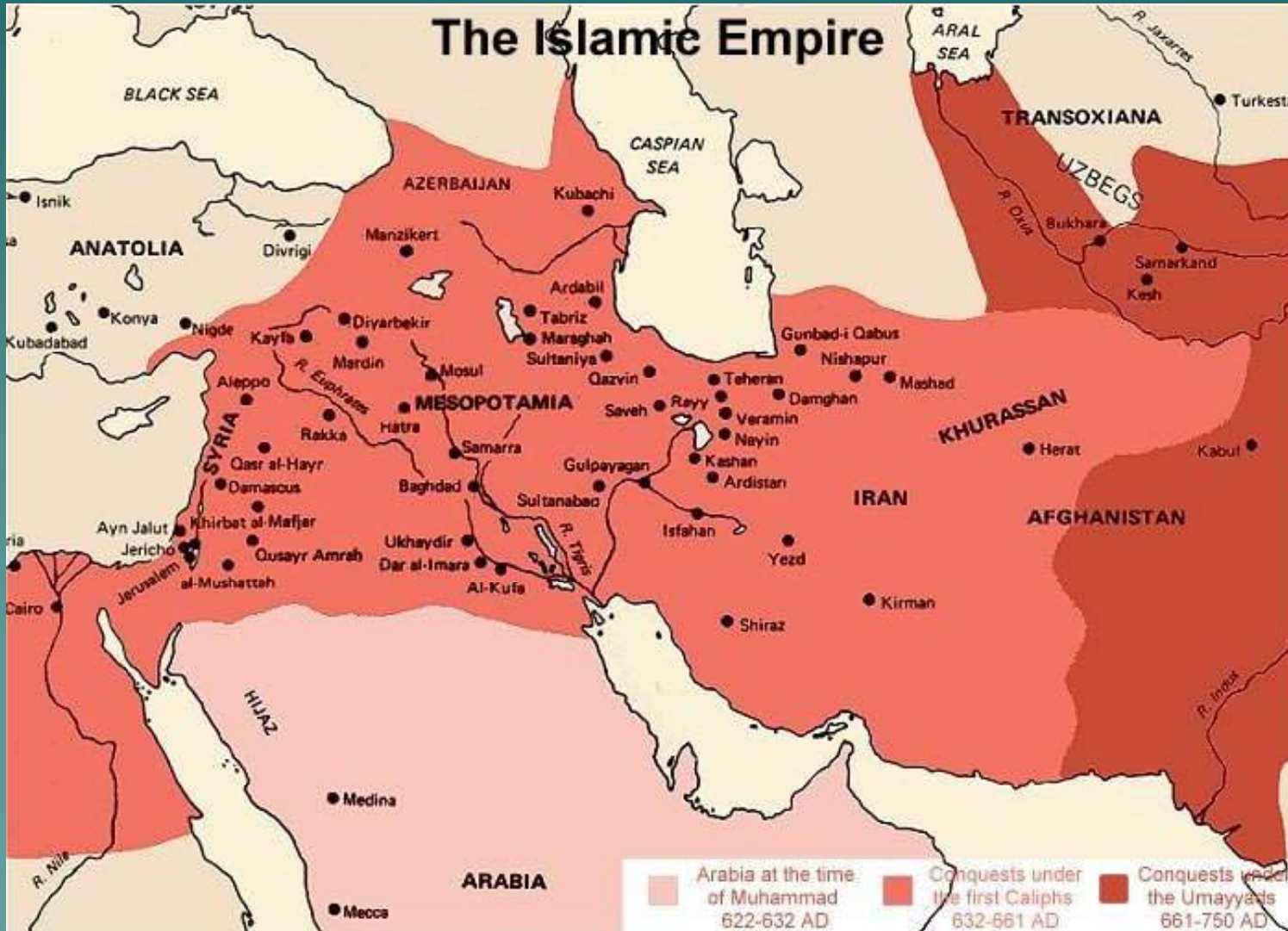
فاتحان نخستین عرب، زرنگ را مرکز فرمانروایی خود ساخته بودند .

مرزها

فصل پنجم

3- مرزها:

مرزها

فصل پنجم

3-3- مرز ماوراءالنهر:

ماوراءالنهر، نامی که مسلمانان پس از تسخیر سرزمینهای آن طرف رود جیحون، به آن دادند که به معنی آن سوی رود (جیحون) است.

3-3-1- تقسیمات ماوراءالنهر:

این سرزمینها مشتمل بر پنج ایالت بود:

- ← مهمترین آنها، **سغد**، دوکوسی داشت، یکی بخارا و دیگری سمرقند.
- ← در غرب سغد، **ایالت خوارزم** که بعدها خیوه نام گرفت و دلتای رود جیحون، را شامل می‌شد.
- ← در جنوب شرقی، **ایالت چغانیان** که ختل و ولایات دیگر جیحون علیا و بدخشان جزء آن به شمار می‌رفت.
- ← **فرغانه** بر کرانه قسمت علیای رود سیحون.
- ← **چاچ** (بعدها تاشکند) در کرانه شرقیتر همین رود.

مرزها

فصل پنجم

3-3- مرز ماوراءالنهر:

3-3-2- فتح ماوراءالنهر:

در عهد حجاج، فتح ماوراءالنهر به دست قتیبه بن مسلم باهلی خاتمه یافت. با مرگ قتیبه جریان کشورگشایی در آسیای مرکزی به حال وقفه درآمد. علت این رویداد:

★ در مقایسه با خراسان، سیادت عربها در تخارستان و اراضی شمال رود جیحون، به طور کامل استوار نشده بود.

★ حضور قبایل ترک ترغش در منطقه و کسب حمایت شاهزادگان محلی از آنان.

★ دستگاه اموی سیاست ثابتی را در مورد دعوت غیرمسلمانان به اسلام دنبال نمی کرد. تردید امویان ناشی از آن بود که می خواستند در عین حال در میزان خراجی که از این نواحی وصول می شد نقصانی روی ندهد. این امر نه فقط موجب نارضایتی اهالی در حدود شرقی گردید، بلکه حربه ای به دست اعراب مخالف حکومت بنی امیه داد و توانستند هوادارانی میان غیر عربها یافته، به نهضت خود رنگ مذهبی بخشید.

مرزها

فصل پنجم

3-4- مرز قفقاز:

ناحیه که از ساحل دریای سیاه تا شبه جزیره آبشوران بر ساحل غربی دریای خزر امتداد دارد. مردم قفقاز را می‌توان به چهارگروه زبانی تقسیم کرد؛ مردمان نخستین قفقاز، هند و اروپاییها، ترک زبانها و سامی زبانها.

3-5- مرز روم:

3-5-1- هدف معاویه در مرز روم:

1. ایجاد نظام پایداری برای حمایت از مناطق مرزی و سواحل اسلامی در مقابل تهاجم رومیها و مرده که همپیمان آنان بودند.
2. غلبه بر قسطنطنیه، پایتخت امپراتوری روم.

3-5-2- تدابیر دفاعی در مرز روم:

عربها به رشته قلاع داخلی جنوب و راههای جنگی آن عواصم می‌گفتند تا از قلعه‌های خارجی که عنوان ثغور داشت ممتاز باشد. خطی که کشور عراق را تا شمال شرقی نهبانی می‌کرد ثغور جزایری، و خطی که نهبان شام بود ثغور شامی نام داشت.

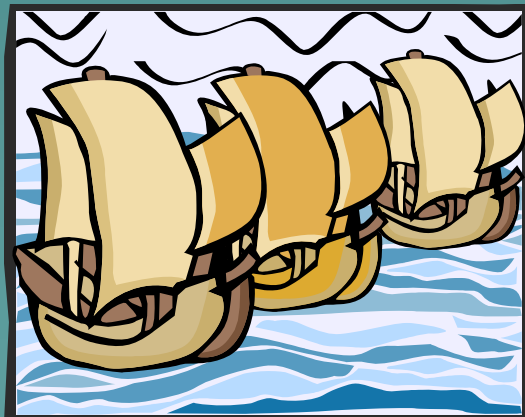

اوضاع اجتماعي

مهاجرت اعراب به ايران:

← در دوره پيش از اسلام طوايف عرب از بحرين و خليج فارس و عمان به جنوب ايران مهاجرت مي کردند.

← مقارن پيدائش اسلام در اين نواحي بعضي طوايف عرب وجود داشتند.

اوضاع اجتماعی

مهاجرت اعراب به ایران:

← بعد از اسلام در دنبال فتوح انتشار عرب در داخل ایران از طریق کوفه و بصره انجام گرفت. در همان قرن اول شهرهایی مانند همدان، اصفهان و کاشان محل توجه عرب گشت. **قم** مخصوصاً از مراکز مهم عرب شد.

← بیشتر از همه، **خراسان** مطمع نظر طوایف عرب بود؛ زیرا آن سرزمین بیشتر از بسیار نقاط دیگر با طرز معیشت عرب موافق بود.

اوضاع اجتماعی

طبقات اجتماعی خراسان:

در نتیجه استقرار اعراب در خراسان جامعه به طبقات زیر تقسیم شد:

طبقه اول اشراف عرب و زمینداران و اشراف ایرانی که اعراب را در گردآوری مالیات یاری می‌کردند، و کسانی که تجارتشان را در بهره‌کشی از کشاورزان برای احیاء اراضی موات به کار می‌گرفتند.

طبقه دوم اعرابی که با ساکنان اصلی درآمیخته و ساکنان جدید خراسان را تشکیل می‌دادند، و کارشان بازرگانی، کشاورزی، صنعت و مشابه آن بود.

طبقه سوم بیچارگان، مزدوران، بردگان و نوکران.

اوضاع اجتماعی

فصل ششم

طبقات اجتماعی خراسان:

تضاد منافع این گروهها، عامل و محرک مسائل سیاسی در خراسان بود و نه تعصبات قبیله‌ای.

به همین دلیل تقاضای اصلاحات عمومی در خراسان شدت یافت. این تقاضا از سوی قبیله‌ای خاص و معین مطرح نبود، بلکه فریاد کلیه افراد یا گروههایی بود که به قبایل مختلف اعم از عرب و ایرانی و ترک تعلق داشتند.

اوضاع اجتماعی

دهقانان:

طبقه دهقانان در قبل از اسلام و در چند قرن صدر اسلام، ملاکین درجه دوم بودند که جزو آزادگان و مردمان اصیل و نجیب محسوب می‌شدند، و در حکم ستون فقرات جامعه بودند.

وظیفه اصلی دهقانان جمع و جبايت خراج از کشاورزان و تحویل آن به بیت‌المال مسلمانان بود. خراج زمین تنها از طبقات وابسته به زمین اخذ می‌گردید و برآورد میزان سهم هر يك از روستاییان بر عهده دهقان بود.

دهقانان که به اسلام گرویده بودند، باز همچنان سنتها و ادبیات حماسی ایران را نگاهداری کردند.

اوضاع اجتماعی

جامعه زرتشتی:

قبول اسلام از سوی ایرانیان، روندی تدریجی داشت. آهنگ انتشار ایمان تازه بر حسب ناحیه و طبقات مختلف جوامعی که در آن ناحیه می‌زیسته‌اند، تفاوت داشت. در موقع تسخیر شهرهای ایران توسط مسلمانان عرب، طبق قراردادهای منعقد شده، مردم شهرهای ایران با پرداخت جزیه آتشکده‌های خود را روشن نگاهداشتند.

ولی به تدریج عمال عرب نسبت به پیروان سایر ادیان به تعدی پرداختند. به همین خاطر بود که گروهی از آنان در پی یافتن کوچ‌نشینی در گجرات، از طریق خلیج فارس راهی دیار هند شدند.

بعدها داستان مهاجرت این گروه را که ظاهراً در پایان سده نخست هجری پیش آمده است، شاعری به نام قباد نوساری در **کتاب قصه سنجان** با زبان حماسی به نظم درآورده است.

زرتشتیان در ایران نیز آیین خود را نگه داشتند و با پرداخت جزیه توانستند شعایر خود را زنده نگه دارند.

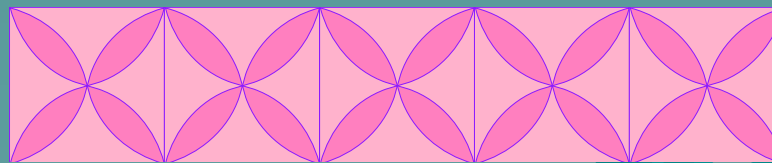
اوضاع اجتماعي

شکل‌گیری تمدن اسلامي و نقش ایرانیان

علل تأثیر ایرانیان در تدوین و نشر علوم در تمدن اسلامي

1- راه یافتن ایرانیان در دستگاه حکومت و به دست گرفتن قدرت دولتي.

2- چون ایرانیان در دوره ساساني بر اثر رواج ادیان و مذاهب مختلف و ایجاد بحث‌هاي ديني به تحقیق در مسائل ديني آشنا شده بودند، در اسلام نیز در کشمکشهاي مذهبي وارد شدند، و این مبارزات مذهبي يکي از مهمترين علل توجه مسلمين به علوم شد.

اوضاع اجتماعي

فصل ششم

شکل‌گیری تمدن اسلامي و نقش ایرانیان

علل تأثیر ایرانیان در تدوین و نشر علوم در تمدن اسلامي :

3- ایرانیان پیش از اسلام با علوم مختلف آشنایی داشتند و پس از شروع نهضت ترجمه در عهد اسلامي قسمت بزرگی از آنها را خواه آنها که اصلاً از یونانی و هندی به پهلوي نقل شده بود، و خواه آنها که مستقیماً ایرانیان به پهلوي و سریانی نوشته بودند، به زبان عربي نقل کردند. وقفه‌ای در کار دانشگاه جندی شاپور حاصل نشد. بعدها که بغداد به صورت مرکز ثقل دانش جهان درآمد، جندی شاپور تحت الشعاع قرار گرفت. دانشگاه جندی شاپور از مراکزي بود که به توسعه تمدن اسلامي کمک کرد.

اوضاع اجتماعی

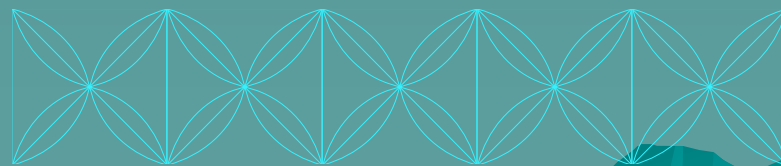
فصل ششم

شکل‌گیری تمدن اسلامی و نقش ایرانیان

تأثیر ایرانیان در تشکیلات اداری:

زبان و خط:

خط و زبان نگارش دیوان عهد ساسانی، برای ایران روزگار خلفای راشدین و امویان برجا ماند. در اواخر سده اول هجری مردی از تازه مسلمانان سیستان (صالح بن عبدالرحمن) در دوره حکومت حجاج بن یوسف بر ایران خط دیوانهای مربوط به عراق و پارس را از پارسی پهلوی به عربی برگردانید؛ اما دفاتر مالیاتی خراسان و ماوراءالنهر که مرکز آنها در مرو بود، بر همان منوال سلف به خط و زبان پهلوی باقی ماند. تقریباً مقارن با حرکت ابومسلم در مرو بود که دیوان شرقی ایران بعد از اسلام هم به خط عربی برگردانده شد.

اوضاع اجتماعی

فصل ششم

شکل‌گیری تمدن اسلامی و نقش ایرانیان # تأثیر ایرانیان در تشکیلات اداری: دولت و دربار

دستگاه دیوان ساسانی را عربها به‌طور کامل تقلید کردند. برخی دیوانها در قرون نخستین اسلامی عبارت بودند از:

- (1) دیوان جیش
- (2) دیوان بیت‌المال
- (3) دیوان برید
- (4) دیوان خراج
- (5) دیوان محتسب
- (6) دیوان موقوفات

طاهریان

راههای مبارزه ایرانیان با دستگاه خلافت:

- 1- قیام سیاسی که به وسیله ابومسلم آغاز شد و بعد از غدر عباسیان نسبت به ابومسلمه خلال و ابومسلم شدت یافت و به ایجاد دولتهای مستقل در ایران انجامید.
- 2- قیام اجتماعی و ادبی که به وسیله دستهای به نام شعوبیه صورت گرفت.

طاهریان

فصل هفتم

زمینه های تشکیل حکومت های مستقل در شرق ایران:

1- مبارزه داخلی محافل عالیة زمامدار خلافت (با قتل امین و خلافت مأمون، عرب دیگر قدر و منزلت خود را از دست داد. عزیمت مأمون از ایران به بغداد، راه برقراری سازمان سیاسی مستقلی را، لاقلاً در خراسان باز کرد)

2- نهضت‌های مردم که ارکان قدرت خلفا را متزلزل ساخته بود.

طاهریان

فصل هفتم

تقسیم بندی سلسله های ایرانی پس از مامون:

1- بعضی به علت گرویدن به مذهبی غیر از مذهب رسمی خلفا، یعنی تسنن، مدّعی خلیفه بغداد بوده و سیادت روحانی او را قبول نداشتند مثل علویان طبرستان، صفاریان، دیالمة آل بویه و زیاری.

2- گروه دیگر، چون بر همان مذهب خلیفه بودند؛ او را بر خود امیر المؤمنین می شناختند و به نام او خطبه می خواندند و در حقیقت خویشان را از جانب او مأمور و منصوب می دانستند مثل سامانیان، غزنویان و سلاجقه.

طاهریان

فصل هفتم

سلسله های ایرانی از طاهریان تا آل بویه:

طاهریان (206 تا 390 ق) در خراسان بزرگ

صفاریان (247 تا 288 ق) در سیستان، خراسان، جنوب و جنوب غربی.

سامانیان (204 تا 390 ق) در خراسان بزرگ.

علویان (250 تا 316 ق) در طبرستان.

آل زیاد (316 تا 434 ق) در گرگان.

ابودلفیان (210 تا 285 ق) در همدان و کردستان.

ساجدیان (276 تا 317 ق) در آذربایجان و جبال.

آل بویه (324 تا 447 ق) در مرکز و جنوب و غرب ایران و بین‌النهرین.

طاهريان

فصل هفتم

اسامي امراي طاهري و زمان حكومت هريك

طاهر بن حسين مصعب 206 - 207 هجري

طلحه بن طاهر 207 - 213 هجري

عبدالله بن طاهر 213 - 230 هجري

طاهر بن عبدالله 230 - 248 هجري

محمد بن طاهر 248 - 259 هجري

طاهریان

فصل هفتم

طاهریان:

طاهر بن حسین

1- مهمترین وقایع دوران طاهر (ذوالیمینین) قبل از امارت در شرق:

1-1- سردار مامون در جنگ با امین

1-2- مسولیت‌های طاهر پس از پیروزی مامون بر امین:

● ولایت جزیره و شام به مرکزیت شهر رقه بر کران فرات

● صاحب شرطه و کارگزار مسئول نظم عمومی بغداد

● مسئولیت جمع و جبایت خراج سواد عراق، که منطقه کشاورزی حاصلخیز و پر رونقی در مرکز عراق بود.

1-3- در 205 هجری والی تمام سرزمین‌های خلافت که در مشرق عراق واقع بودند، گردید.

طاهریان

فصل هفتم

طاهریان:

طاهر بن حسین

1-مهمترین وقایع دوران طاهر(ذوالیمینین) پس از امارت در شرق:

مهمترین دل‌مشغولی طاهر خوارج بود. اقداماتی که در دفع خوارج کرد، به نظر مأمون زیاده‌بطنی آمد. چون از مأمون رنجید نام مأمون را از خطبه انداخت و در واقع عصیان خویش را نسبت به او اعلام نمود. لیکن قبل از آنکه این عصیان آرام از پرده بیرون افتد طاهر به ناگهان وفات یافت (جمادی‌الآخر 207 هجری).

طاهریان

فصل هفتم

طاهریان:

جانشینان طاهر

2- طلحه بن طاهر

علت واگذاری امارت ایران به فرزندان طاهر علیرغم عصیان طاهر

- (1) صلاح‌الدین احمد بن ابی خالد
- (2) دودمان طاهری ایرانی بود
- (3) فتنه نصر بن شیبث
- (4) آشفته‌گیاهی مصر
- (5) اعراب بلاد غربی هنوز کاملاً به اطاعت خلیفه در نیامده بودند.
- (6) سیستان هنوز زیر فشار حمزه بن آذرک یا عبدالله خارجی بود
- (7) خطرناکترین این جنبشها، نهضت خرم‌دینان بود.
- (8) طاهریان دودمانی بودند که کمتر در برابر خلفا مقاومت می‌کرد و آرامش و ثبات مشرق را نیز حفظ می‌نمود.

طاهریان

فصل هفتم

طاهریان:

جانشینان طاهر

2- طلحه بن طاهر

مهمترین اقدامات طلحه

- در ایام حکومت پدر حکومت سیستان را داشت. به قولی در امارت خراسان نیابت برادرش، عبدالله بن طاهر، را داشت. اما در مکاتبه با بغداد، همیشه به نام خود نامه می‌نوشت؛ نه از جانب عبدالله.
- در مدت امارت خود، با خوارج و حمزة خارجی در پیچیده بود.
- طلحه در بلخ درگذشت و در آن شهر مدفون شد.

طاهریان

فصل هفتم

طاهریان:

جانشینان طاهر

2- عبدالله بن طاهر

امارت نسبتاً مستقل طاهریان در خراسان با عبدالله طاهر آغاز گشت. عبدالله طی پانزده سال بی‌آنکه رفتاری اهانت‌آمیز نسبت به عباسیان داشته باشد، در مرکز و مشرق ایران حکومت کرد.

طاهریان

فصل هفتم

طاهریان:

جانشینان طاهر

2- طاهر بن عبدالله

❖ سلطه مستقیم طاهریان بر سیستان برداشته شد؛ زیرا در 239 ق صالح بن نصر بستی، رئیس عیاران در زرنج، کرسی ولایت سیستان را به دست گرفت و عامل طاهری، را بیرون راند و راه را برای پیروزی آتی صفاریان هموار کرد.

❖ با شروع دوره ضعف خلفای عباسی قلمرو او نیز از تسلط داعیه داران بر کنار نماند و در ولایات تابع او، آثار هرج و مرج پدید آمد.

طاهریان

فصل هفتم

طاهریان:

جانشینان طاهر

2- محمد بن طاهر

شورشهای خوارج

آغاز ضعف و تجزیه خراسان

قیام حسن بن زید در طبرستان و خروج آن از دست طاهریان

جدایی ری و قزوین در 251ق

قیام یعقوب لیث و شکست محمد بن طاهر از او

طاهریان

اهمیت طاهریان از نظر **سیاسی** در تاریخ ایران:

- 1- با ظهور طاهربن حسین و ایجاد حکومت موروثی در خراسان، آرزوی ایرانیان در تحصیل استقلال تا درجه‌ای تحقق یافت .
- 2- طاهریان نخستین پادشاهان ایرانی بودند که بعد از اسلام با نام امیر در بخش شرقی ایران به سلطنت رسیدند، و راه را برای دیگران باز کردند.

طاهریان

اهمیت طاهریان از نظر **سیاسی** در تاریخ ایران:

3- فعالیت‌های طاهریان تا اندازه زیادی وقف نبرد با جنبش‌های فرقه‌ای نظیر خوارج سیستان و شیعیان طبرستان شده بود، چنانکه خاندان طاهری را حامیان واقعی مذهب سنت و اقتداء معنوی خلفا دانسته‌اند.

طاهریان

اهمیت طاهریان از نظر **اجتماعی** در تاریخ ایران:

طاهریان کوشیدند تا پس از دوره دگرگونیهای قیام عباسیان، حکومتی باثبات پدید آورند.

عبدالله به بهبود کشاورزی و پاسداری از روستاییان در برابر بهره‌کشیهای ناروا از آنها علاقمند بود. وی برای رفع منازعات بر سر آب و حفظ و حراست دقیق قنوات، فقهای خراسان و عراق را جمع کرد تا کتابی محکم در باب قانون و کاربندی حقوق آب تدوین کنند. از این تألیف که کتاب **القنی** نام داشت تا دوره غزنویان در خراسان استفاده می‌شد.

طاهریان

◆ طاهریان و تشیع

- ◆ طاهریان را حامیان واقعی مذهب سنت و اقتداء معنوی خلفا دانسته‌اند.
- ◆ در منابع برخی اشارات در باب همدلیهای بعضی از افراد خاندان طاهری با شیعیان رفته است. به نظر می‌رسد، منشأ این مطلب، روایتی باشد که معتقد است طاهر در خراسان، نام مأمون را از خطبه انداخت و نام قاسم بن علی، یکی از علویان، را به جای آن نهاد.
- ◆ شاید هم دلیل آن، این شایعه باشد که وقتی سلیمان بن عبدالله بن طاهر باحسن بن زید علوی در گرگان رو به رو شد، به جهت وجود رگه تشیع در طاهریان، خود را عملاً به شکست کشاند.
- ◆ به طور احتمال، چنین مطلبي قابل قبول نیست. به فرض اینکه چیزی در مورد تشیع آنها وجود داشته باشد، از همان نوع است که خود مأمون دارا بوده است.

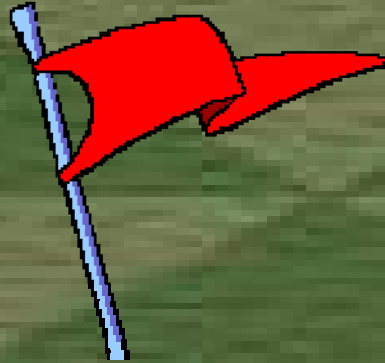

طاهریان

فصل هفتم

قیامهای ایرانیان در دوره طاهریان

1- قیام بابک خرم‌دین

2- قیام مازیار

صفاریان

فصل هشتم

اصل و نسب

لیث پدر یعقوب رویگری بود در سیستان.

در خانواده رویگرها يك مستمسك خانوادگی بود که جنبه تفاخري به آنان می‌بخشید و آن این بود که به روایت آباء و اجداد، این خانواده خود را از نسل شاهزادگان ساسانی می‌دانستند. برای یعقوب نیز نسب‌نامه‌ای ساخته‌اند تا نسب او را به کسری نوشروان برسانند.

يك امر دیگر نیز محرک یعقوب برای تفاخر و احساس تفوق بود. آن سنت تاریخی دیگری بود که اختصاصاً زادگاه یعقوب یعنی قرنین را بر سایر قراء و آبادیها فضیلت می‌داد. چه معروف بود که در قرنین آثاری از آخور، رخس و اسب معروف رستم وجود داشته است.

صفاریان

فصل هشتم

خاستگاه اولیه

خاستگاه اولیه صفاریان، سیستان است.

علل نآرامي هاي سيستان

1- فعالیتها و تاخت و تاز خوارج.

2- اختلاف بین دو طایفه عرب؛ بني تمیم و بني بكر و ایل .

صفاریان

فصل هشتم

اوضاع سیاسی سیستان در اوایل خلافت عباسی:

1- حاکمیت حکام محلی از جمله رتبیل بر رنج، زابلستان و کابل که مانع نفوذ و گسترش فتوحات به سوی شرق بودند.

2- حاکمیت حکام اعزامی از طرف بغداد یا خراسان که بر شهرهای بزرگ و راههای بازرگانی، اعمال می‌شد.

صفاریان

فصل هشتم

اوضاع سیاسی سیستان در اوایل خلافت عباسی:

3- قدرت مطوّعه و غازیان در شهرهای نظامی و سرحدی از جمله بُست که بعدها قدرت عیاران نیز در کنار آنها قرار گرفت.

4- خوارج که عمدتاً در نواحی روستایی و مراکز غیرشهری از قدرت زیادی برخوردار بودند.

اختلافات میان این قدرتها نقش بارزی در تحولات سیستان داشت. با استقرار طاهریان در خراسان، در 205 هجری، و قرار گرفتن سیستان در حوضه قلمرو آنان، حکمرانان بعدی از طرف طاهریان فرستاده می‌شدند.

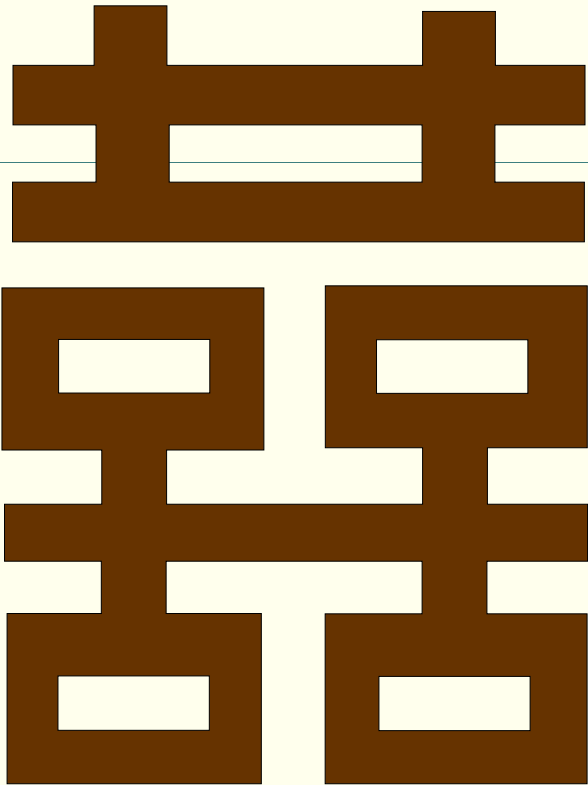
صفاریان

فصل هشتم

◆ عیاران سیستان

◆ آیین عیاران:

◆ آیین و مرام عیاران را جوانمردی و به عربی فتوت می‌گفتند.

صفاریان

فصل هشتم

عیاران سیستان

اهداف عیاران:

- 1- مبارزه با ستم کارگزاران دولت و ستاندن باج و خراجهای بی‌قاعده و گرفتن داد ستمدیدگان .
- 2- خشکسالیها، کمبود مواد غذایی، که در قلعه‌ها و انبارهای ثروتمندان پنهان و احتکار می‌شد
- 3- کاهش داد و ستد، تعطیل کارگاههای پیشه‌وری.

صفاریان

فصل هشتم

عیاران سیستان

سازمان عیاران:

جوانمردان عیار سازمان خاص خود را داشتند که کوچکترین واحد آن صنف بود. هر صنف سرده‌های داشت که او را **کلو** می‌گفتند. این صنفها با رابطه‌های سازمانی نه فقط در دوره ساسانیان و اشکانیان، که سند آن **کتاب سمک عیار** است، بلکه طبعاً پیش از آن هم بوده‌اند.

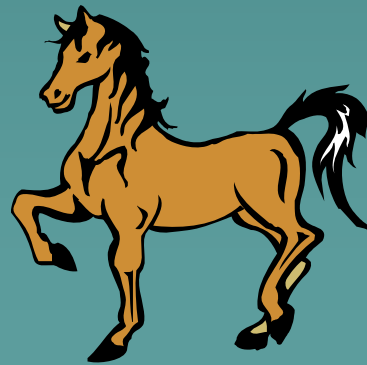
صفاریان

فصل هشتم

عیاران سیستان

پایگاه عیاران در سیستان:

در میان شهرهای سیستان، بُست در قرون دوم و سوم هجری قمری به عنوان یکی از مهمترین پایگاههای عیاران مطرح بود.

صفاریان

فصل هشتم

عیاران سیستان

مهمترین اختصاصات عیاران :

1. فرهنگ مردمی دارند و غالباً از میان محرومترین
قشرهای اجتماعی برمی‌خیزند.

2. تلاش‌هایشان خودجوش است و از شوائب تحریک
خارجی مبرّاست.

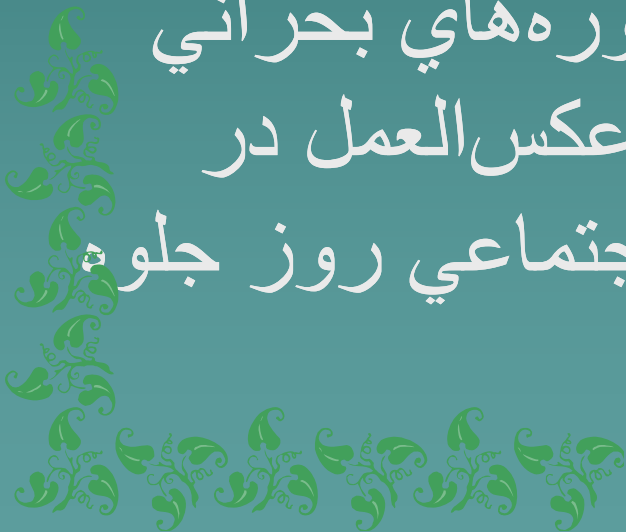
صفاریان

فصل هشتم

عیاران سیستم

مهمترین اختصاصات عیاران :

3. رشد و پایگیری تشکیلاتی آنان در دوره‌های بحرانی زندگی اجتماعی است و به گونه‌ی نوعی عکس‌العمل در برابر نابسامانیها و آشفتگیهای سیاسی اجتماعی روز جلوه می‌کند.

صفاریان

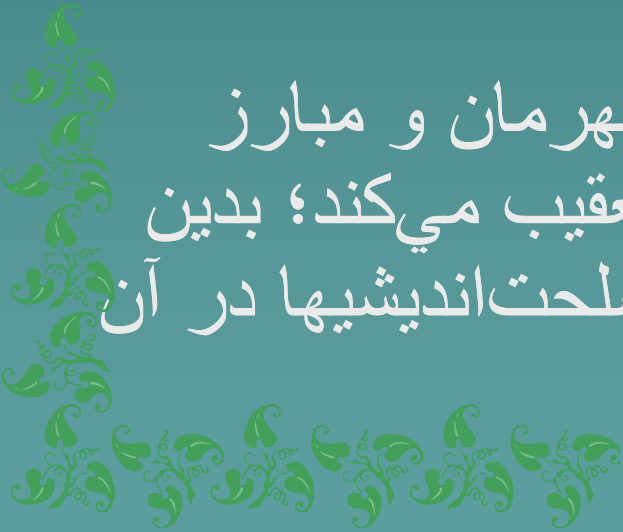
فصل هشتم

عیاران سیستان

مهمترین اختصاصات عیاران :

4. بر زمینه‌های اخلاقی تکیه دارند و مبارزات آنان عمدتاً بر مدار دفع بیداد و رفع بیدادگری است.

5. هسته‌های مقاومت بر حول وجود يك فرد قهرمان و مبارز شکل می‌گیرد و اهداف محلی و منطقه‌ای را تعقیب می‌کند؛ بدین طریق شورایی به هم می‌رسانند که برخی مصلحت‌اندیشیها در آن صورت می‌پذیرد.

صفاریان

فصل هشتم

عیاران سیستان

مهمترین اختصاصات عیاران :

6. رسم و راههای آنان منطبق بر آیین فتوت و جوانمردی است

7. مورد حمایت زحمتکشان و فقیران و ستمکشیدگان جامعه خود هستند.

صفاریان

فصل هشتم

عیاران سیستم

مهمترین اختصاصات عیاران :

8. فعالیت‌های آنان جنبه‌های عملی آشکار و پنهان دارد. گاه قیامی را به صورت دسته جمعی صورت می‌دهند و زمانی نیز به شیوه فردی دست می‌زنند.

صفاریان

فصل هشتم

عیاران سیستان

مهمترین اختصاصات عیاران :

- 9- در میان آنان نه ضوابط شرطگی وجود دارد و نه مقررات حکومتی، اما سوگند و پیمان، پیوستگیها را محکم می‌کند و روابط دوستانه را برقرار نگاه می‌دارد.
10. عرصه عمل آنان نامحدود است و در امور کوچک و بزرگ نیز مداخله می‌کنند.

صفاریان

فصل هشتم

به قدرت رسیدن یعقوب لیث

رویگری

عیاری

ورود به حوادث سیاسی سیستان

درگیری ها با خوارج

جنگ با رتبیل

برخورد با طاهریان و تصرف هرات

دریافت منشور حکومت سیستان و کابل و کرمان و فارس از محمد بن طاهر

تصرف کرمان و سیاست خلیفه عباسی

تصرف نیشابور و سقوط طاهریان

حمله به طبرستان

اختلاف با خلیفه

نبرد دیرالعاقل

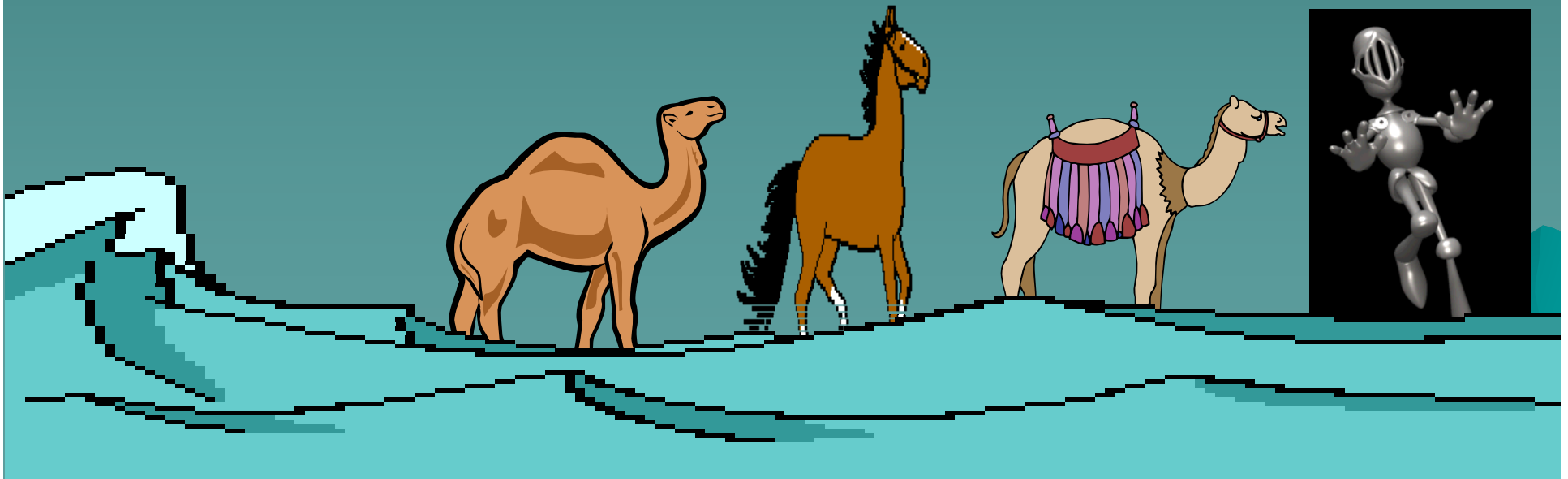

صفاریان

فصل هشتم

دلایل شکست یعقوب در دیر العاقول:

1- باز کردن آب دجله بر روی سپاهیان یعقوب

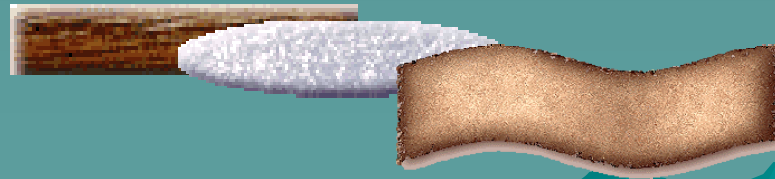
صفاریان

فصل هشتم

دلایل شکست یعقوب در دیر العاقول:

2. سپاه یعقوب از **گروه‌های فکری و سیاسی** متفاوتی تشکیل شده بود؛ از جمله **مطوّعه**، عیاران، خوارج، بزرگان خراسان که بعضی نسبت به خلیفه اطاعت محض داشتند و در نزد آنان، جنگ با خلیفه، گناه محسوب می‌شد. یعقوب با علم و شناخت نسبت به این موضوع از ابتدا قصد اصلی خود را پنهان کرده، مطرح می‌نمود که مایل به ملاقات با خلیفه است.

3. **اقدامات موفق**: اگر موفق خدّعه نمی‌کرد و معتمد به جنگ وادار نمی‌شد، یعقوب به مقاصد خود، خلع معتمد و جانشینی موفق می‌رسید.

سفاریان

فصل هشتم

حکومت عمرو بن لیث

دلایل تابعیت عمرو از خلیفه و صلح با عباسیان در آغاز زمامداری:

- 1- پراکندگی سپاه و آشفتگی افکار آنان بعد از شکست دیرالعاقل مرگ یعقوب .
- 2- طول مدت دوری سپاه از سیستان و موطن خود .
- 3- ضرورت تثبیت موقعیت سیاسی خود.

صفاریان

حکومت عمرو بن لیث

دلایل تابعیت عمرو از خلیفه و صلح با عباسیان در آغاز زمامداری:

4- از همان آغاز با روش یعقوب نسبت به خلیفه مخالف بود و روش ملایمتری نسبت به دستگاه خلافت در پیش گرفت. برخلاف یعقوب، حکومت استکفاء را ترجیح می‌داد.

5- مقابله با خلیفه را امری مشکل و دست نیافتنی می‌دانست.

6- برای مشروعیت بخشیدن به حکومتش خود را نیازمند فرمان خلیفه می‌یافت.

صفاریان

فصل هشتم

حکومت عمرو بن لیث

دلایل تابعیت عمرو از خلیفه و صلح با عباسیان در آغاز زمامداری:

- 7- اغلب مسلمانان نیز به حقانیت خلافت عباسی اعتقاد داشتند.
- 8- عمرو کوشید تا آنچه را یعقوب به شمشیر از خلیفه به دست آورده بود، از طریق مسالمت‌آمیز با خلیفه، برای خود حفظ کند و استقلالی را که یعقوب برای سیستان و خراسان به دست آورده بود، از دست ندهد.

صفاریان

حکومت عمرو بن لیث

دلایل قبول صلح عمرو توسط خلیفه:

1- خلیفه می‌خواست با منصرف کردن عمرو از تهدید بغداد به برادر خود، موفق، فرصت بیشتری برای دفع صاحب الزنج بدهد.

2- مشکلات نواحی غربی خلافت در شام و جزیره و مصر، به علت فعالیت‌های خمارویه طولونی و دولت بیزانس

صفاریان

فصل هشتم

حکومت عمرو بن لیث

تأثیر اقدامات صفاریان بر دستگاه خلافت:

صفاریان ضربه بزرگی به نفوذ معنوی خلافت عباسی وارد آوردند و تلاش آنها برای استیلای بر بغداد و خلفای عباسی، که نخستین بار توسط یعقوب لیث صفاری صورت گرفت، همچنان توسط دولتهای دیگر دنبال شد و سرانجام آل بویه بر آنان مسلط شدند.

صفاریان

فصل هشتم

حکومت عمرو بن لیث

عمرو لیث و سامانیان:

دخالت‌های اسماعیل سامانی در خراسان و کم‌کهایی که به دشمنانش کرده بود، باعث شد که عمرو در صدد برآید از دخالت‌های آتی او جلوگیری نماید.

از طرفی هر روز بر قدرت سامانیان در ماوراءالنهر افزوده می‌شود و یکی از دلایل این امر صدور فرمان حکومت آنها از طرف دستگاه خلافت بود. خلیفه عباسی به منظور تضعیف دشمنان خود و ایجاد درگیری بین صفاریان و سامانیان منشور حکومت را برای صفاریان نیز فرستاد.

این اختلاف به جنگ صفاریان و سامانیان در 287 ق و شکست و اسارت عمرو منتهی شد.

صفاریان

فصل هشتم

- ◆ حکومت عمرو بن لیث
- ◆ دلایل پیروزی اسماعیل بر عمرو:

- ◆ 1- آشنایی اسماعیل سامانی به منطقه جنگ
- ◆ 2- اثرات تبلیغی اقدامات اسماعیل
- ◆ 3- نارضایتی خلیفه از اقدام عمرو در گرفتن حکمرانی ماوراءالنهر و جنگ با سامانیان
- ◆ 4- به کار بردن حیلۀ جنگی توسط اسماعیل سامانی

صفاریان

حکومت عمرو بن لیث

دلایل پیروزی اسماعیل بر عمرو:

5- شرکت نکردن و پیوستن گروه کثیری از یاران عمرو به اسماعیل

6- هزیمت سپاه عمرو بدون درگیری با سامانیان

7- شیوع فساد قدرت، ثروت و ظلم در بین صفاریان و صفوف سپاهیان آنان.

صفاریان

فصل هشتم

اداره حکومت صفاریان

1- بهره گیری از تشکیلات اداری طاهریان

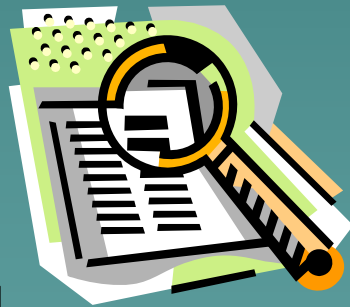
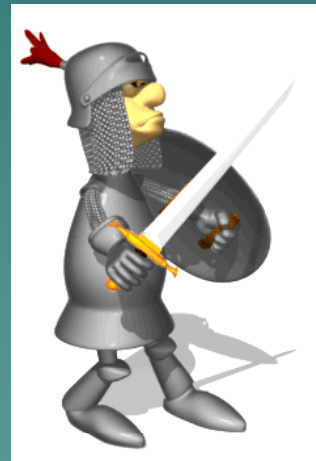
2- دیوانها:

دیوان عرض

دیوان خراج

تشکیلات جاسوسی

خزانه های عمرو

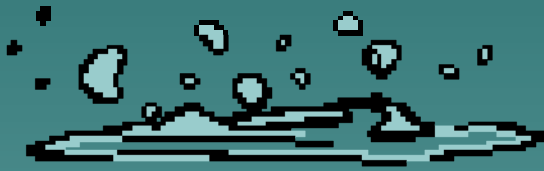

صفاریان

فصل هشتم

اداره حکومت صفاریان

اقدامات یعقوب در جهت آبادانی سیستان

■ تقسیم هیرمند

■ ایجاد وحدت و یگانگی در مردم سیستان

■ عدالت اجتماعی و توجه به اقتصاد جامعه

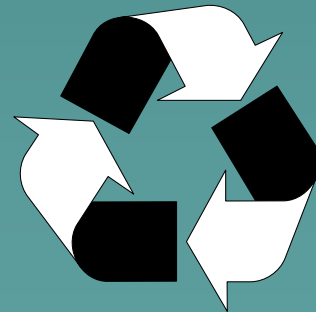

صفاریان

اهمیت صفاریان در تاریخ ایران

- 1- تشکیل امارت های استیلایی در ایران
- 2- توجه به زبان و ادب فارسی و توسعه آن
- 3- ایجاد تشکل و اتحاد در سیستان و بهره گیری از تشکیلات منظم عیاران

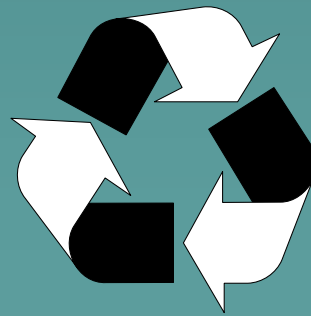

صفاریان

اهمیت صفاریان در تاریخ ایران

- 4- در سیاست داخلی تلاش برای از بین بردن حکومت ملوک الطوائفی و توسعه دینی و سیاسی
- 5- در سیاست خارجی ضدیت با امپراتوری عرب و تلاش برای تشکیل يك دولت اسلامي - ایرانی

علویان طبرستان

فصل نهم

محیط جغرافیایی و تاریخی طبرستان

عناوین مازندران و طبرستان

سلسله های محلی مازندران

1- خاندانهای محلی که اصلاً از دوره پیش از اسلام بوده‌اند

2. سادات علوی

3. خاندانهای محلی فرعی

علویان طبرستان

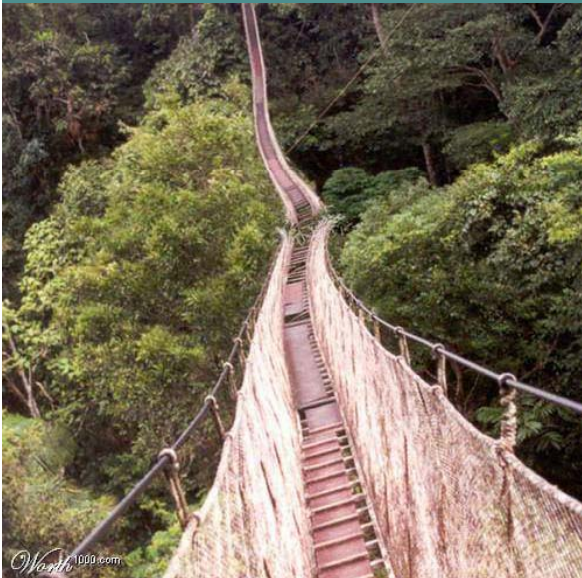
فصل نهم

اسلام در طبرستان

1- طبرستان به واسطه داشتن کوههای بلند و استوار، جنگلهای انبوه و راههای تنگ و باریک همواره پناهگاه مخالفان حکومت بود. بنابراین سختترین ولایات ایران برای تازیان دیلم، طبرستان و گرگان بود.

2- شالوده تصرف مناطق شمالی ایران،

هنگام خلافت خلیفه دوم، نهاده شد

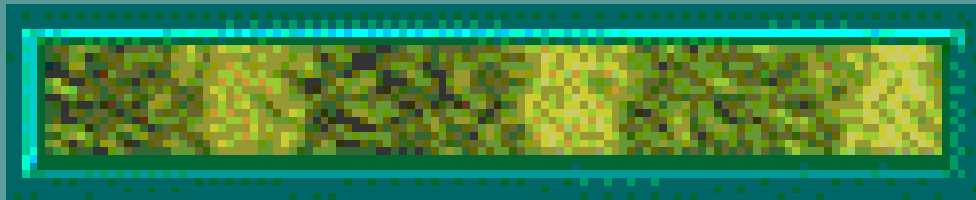

علویان طبرستان

فصل نهم

اسلام در طبرستان

- 3- در نهایت یزید بن مهلب موفق به فتح طبرستان شد.
- 4- طبرستان را از آن پس والیان مسلمانی که در آمل اقامت داشتند، اداره می‌کردند.
- 5- این منطقه از ایام نخستین اسلام مأمن شیعیان و مسکن علویان محسوب می‌شد.

علویان طبرستان

فصل نهم

دلایل مهاجرت سادات به ایران

1. امنیت در ایران و دوربودن از دسترس حکومت‌های امویان و عباسیان .
2. شهرهای ایران.
- 3- احترام مردم به آنان به دلیل اینکه آنها فرزندان رسول‌الله (ص) بودند.
4. جذب نیرو از میان ایرانیان برای قیام.

علویان طبرستان

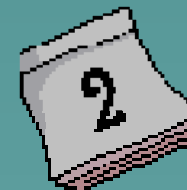
فصل نهم

حسن بن زید علوی بنیانگذار علویان
طبرستان (داعی کبیر)

- 1- قیام بر علیه شاهزاده طاهری در
طبرستان
- 2- مهاجرت علویان و هاشمیان به
طبرستان
- 3- سقوط طاهریان به دست صفاریان
و همسایگی زیدیان با صفاریان

حکومت محمد بن زید (داعی صغیر و
برادر حسن)

- 1- شورش دامادش
- 2- مقابله با اسپهبد رستم بن قارن
حاکم جبال مازندران
- 3- جنگ با سامانیان و کشته شدن محمد
بن زید

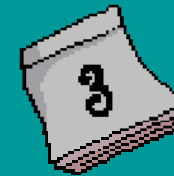

علویان طبرستان

فصل نهم

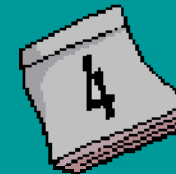
- 1- شورش علویان و اهالی طبرستان به رهبری ناصر کبیر بر علیه سامانیان
- 2- صلح سامانیان با ناصر کبیر و تصرف کامل طبرستان توسط ناصر.
- 3- گیلان را به یکی از سادات حسنی به نام حسن بن قاسم سپرد که جانشین او شد.

حکومت حسن بن علی، ملقب به
اطروش، (ناصر کبیر) یا
ناصر اطروش

داعی صغیر بعد از سالها مقابله با مخالفان داخلی و هجوم سرداران سامانی، در 316 ق در ری به شهادت رسید و حکومت 66 ساله علویان بر طبرستان به پایان رسید.

حسن بن قاسم معروف به داعی
صغیر،

علویان طبرستان

فصل نهم

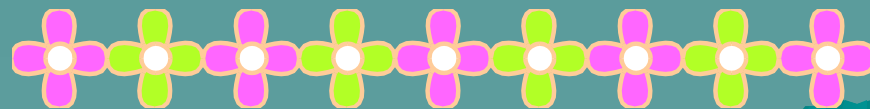
دوره دوم حکومت علویان

1. نهضت الثائربالله در رودسر (هوسم):

✘ اقدامات و فعالیت‌های بی‌ثمر در طبرستان از 316 ق به بعد، ادامه داشت و حکومت گرگان، طبرستان و گیلان در دست آل‌زیار و آل‌بویه بود.

✘ در 337 ق در گیلان و دیلمان، سیدالثائربالله خروج کرد. او برادرزاده ناصر کبیر بود.

✘ الثائر بالله به احتمال زیاد در 338 ق وفات کرد. او آخرین سید علوی است که برای اجرای احکام اسلامی قیام نموده، پس از وی تا زمان نهضت سید علی در گیلان و نهضت سید قوام الدین مرعشی در مازندران از چهره مشخصی که معروفیت داشته باشد، در منابع یاد نشده است.

علویان طبرستان

فصل نهم

دوره دوم حکومت علویان

2. آخرین تلاشهای سادات زیدیه در ایران

جنبشهای پراکنده محلی تا خروج سید قوام الدین حسینی مرعشی در قرن هشتم هجری که شیعه دوازده امامی بود:

1. سید ناصر علی در 426 به منظور جنگ با امیرمسعود غزنوی، به آمل رفت.

2. سید مهدی علی در 438 به قلعه کیانالموت پیوسته و با آنان همدست شد.

علویان طبرستان

فصل نهم

دوره دوم حکومت علویان

2. آخرین تلاشهای سادات زیدیه در ایران

3. سید کیا بزرگ داعی الحق مهدی در 521 به منظور جنگ با سلطان مسعود، نواده سلطان سنجر سلجوقی، به کمک شاه غازی رستم به مازندران رفت.

4. سید کیا بزرگ داعی الحق رضا، از طرف اسپهبد اردشیر (602 - 568) به فرمانداری بخش دیلم برگزیده شد.

5. سید حسین ناصر که در رودسر مدفون است.

علویان طبرستان

فصل نهم

اهمیت علویان طبرستان

1- اولین حکومتی که در شرق اسلامی به دور از تأیید بنی عباس، تشکیل شد. آشفتگی اوضاع عراق و جنوب ایران به واسطه قیام زنگیان و نیز درهم ریختگی اوضاع خراسان در درگیری بین صفاریان و طاهریان، باعث شده بود تا طبرستان در آرامش به سر برد.

علویان طبرستان

فصل نهم

اهمیت علویان طبرستان

2- باعث جمع شدن سادات در این منطقه شد و در نهایت منجر به گسترش تشیع گردید.

علویان طبرستان

فصل نهم

اهمیت علویان طبرستان

3- موجب هموار شدن راه نفوذ قطعی اسلام در آن سرزمین گردید و کاری را که خلفای بغداد با جنگ و جدال نتوانستند انجام دهند با درایت تمام به پایان رساندند.

4- تأسیس حکومت بر اساس شریعت اسلام

علویان طبرستان

فصل نهم

اهمیت علویان طبرستان

- 5- اولین دولت شیعی مذهب در ایران
- 6- ایجاد مدارس و مراکز فرهنگی در شهرهای طبرستان و گیلان
- 7- تأسیس حکومت ساده و بی‌تکلف مردمی
- 8- فراهم نمودن جنگهای مسلحانه برای مبارزه با حکام جور

پایان موفق بائید

www.salampnu.com

سایت مرجع دانشجوی پیام نور

- ✓ نمونه سوالات پیام نور : بیش از ۱۱۰ هزار نمونه سوال همراه با پاسخنامه
- تستی و تشریحی
- ✓ کتاب ، جزوه و خلاصه دروس
- ✓ برنامه امتحانات
- ✓ منابع و لیست دروس هر ترم
- ✓ دانلود کاملاً رایگان بیش از ۱۴۰ هزار فایل مختص دانشجویان پیام نور

www.salampnu.com